

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
Історичний факультет
Кафедра історії України

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

до дипломної роботи
бакалавра

на тему: **«Жінки в українському національному русі наприкінці ХІХ - на
початку ХХ ст.»**

Виконала: студентка ІV курсу
денної форми навчання
напряму підготовки (спеціальності)
032 «історія та археологія»
Шепітько Ельміра Володимирівна

Керівник: к.і.н., доц кафедри історії України
Захарченко Євгеній Юрійович
Рецензент:

Харків – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП

РОЗДІЛ 1. ІСТОРІОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ	6
РОЗДІЛ 2. ЖІНКИ В УКРАЇНСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ РУСІ НАПРИКІНЦІ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ. В АВСТРО-УГОРЩИНІ	10
2.1. Передумови виникнення жіночих організацій у Галичині та Буковині	10
2.2. Діяльність ключових жіночих організацій	15
2.3. Визначні постаті жіночого руху в Австро-Угорщині	25
РОЗДІЛ 3. ЖІНКИ В УКРАЇНСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ РУСІ НАПРИКІНЦІ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ. В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ	32
3.1. Соціально-політичні умови діяльності жіночих організацій на українських землях у складі Російської імперії	32
3.2. Організаційні форми жіночого руху: освітні товариства, благодійні об'єднання, феміністичні гуртки	39
3.3. Участь жінок у національно-визвольному русі та культурно-просвітницькій діяльності (Марія Грушевська, Софія Русова)	47
ВИСНОВКИ	54
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	56

ВСТУП

Актуальність теми. Наприкінці XIX – на початку XX ст. українські землі перебували у складі двох імперій — Австро-Угорської та Російської. У цей період активно формувалися новітні національні рухи, які об’єднували широкі верстви населення навколо ідеї збереження та утвердження української ідентичності, культури, мови і прав народу. Водночас посилювався суспільний рух за розширення прав жінок. Поєднання національного визвольного та жіночого рухів стало унікальним явищем української історії, адже боротьба за права жінок нерозривно поєднувалася з боротьбою за національну автономію і культурне відродження.

Жінки активно долучалися до громадсько-культурних організацій, політичних рухів, освітніх товариств, займаючи провідні позиції у суспільному житті. Створення таких організацій, як «Руське жіноче товариство», «Союз українок», діяльність Наталії Кобринської, Мілени Рудницької, Олени Пчілки та інших діячок заклали підвалини українського жіночого руху модерного типу. Актуальність теми визначається необхідністю комплексного аналізу участі жінок у національному русі кінця XIX – початку XX ст., їхнього внеску у формування громадянського суспільства, національної свідомості та боротьби за політичні й соціальні права.

Об’єктом дослідження є суспільно-політичні відносини, що формувалися навколо участі українських жінок у національному русі на межі XIX–XX ст.

Предметом дослідження є діяльність жіночих організацій та окремих діячок на українських землях у складі Австро-Угорської імперії та Російської імперії.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період кінця XIX – початку XX ст., що характеризується зародженням організованого жіночого руху в Україні і його активною участю в національно-культурному відродженні.

Територіальні межі дослідження охоплюють українські землі у складі Австро-Угорської імперії (Галичина, Буковина, Закарпаття) і Російської імперії (Наддніпрянина, Слобожанщина, Південь України).

Історіографія питання. Вивченню українського жіночого руху на межі XIX–XX ст. присвячено праці низки вітчизняних і зарубіжних істориків. Серед них вагоме місце займає монографія Марти Богачевської-Хом'як «Білим по білому», у якій здійснено перший комплексний аналіз жіночого руху на українських землях. Олена Маланчук-Рибак у своїх працях висвітлила розвиток жіночих організацій Галичини і Буковини, а також їхню роль у суспільно-політичному житті регіону. Значний внесок у розробку теми зробили Л. Смоляр, яка досліджувала жіночий рух Наддніпрянина, І. Пилипів, В. Передрій, М. Боруменський та інші. Ці праці аналізують як соціальні передумови, так і національні аспекти жіночого руху, однак питання взаємозв'язку жіночих організацій із загальноукраїнським національним рухом потребує подальшого дослідження.

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є аналіз участі українських жінок у національному русі кінця XIX – початку XX ст. на території Австро-Угорської та Російської імперій.

Для досягнення мети поставлено такі **завдання**:

- охарактеризувати умови виникнення жіночих організацій у Західній Україні;
- проаналізувати діяльність провідних жіночих об'єднань у Галичині і Буковині;
- дослідити роль ключових діячок жіночого руху в Австро-Угорщині;
- висвітлити діяльність жіночих організацій на українських землях Російської імперії;

- визначити участь жінок у національно-визвольному русі Наддніпрянщини;
- проаналізувати культурно-просвітницьку діяльність українських жінок у Російській імперії.

Методологія і методи дослідження. Методологічною основою роботи є системний підхід, який дозволяє всебічно проаналізувати роль жінок у національному русі. Використано історико-генетичний, порівняльно-історичний методи для аналізу розвитку жіночих організацій у різних регіонах. Метод аналізу і синтезу застосовано при дослідженні діяльності окремих діячок, а структурно-функціональний — для з'ясування ролі жіночих організацій у суспільному житті.

Наукова новизна дослідження полягає у комплексному аналізі взаємозв'язку жіночого руху та українського національного руху кінця XIX – початку XX ст. Практичне значення роботи полягає в можливості використання її результатів у навчальному процесі, при підготовці курсів з історії України, гендерних студій, а також у науково-дослідній діяльності.

РОЗДІЛ 1. ІСТОРІОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Проблематика участі жінок у національному русі, зокрема в контексті української історії кінця XIX – першої половини XX століття, є надзвичайно актуальною для сучасної історичної науки. Її дослідження вимагає комплексного підходу, що враховує як загальнонаціональні, так і регіональні особливості розвитку українського суспільства. Особливої уваги заслуговує досвід жіночої активності в Східній Галичині — регіоні, який у зазначений період став важливою ареною формування модерної української нації, а також своєрідним майданчиком для активного залучення жінок до громадсько-політичних процесів. Разом з тим, явище жіночого активізму в умовах бездержавності та інституційної нерівності постає як складова ширшого дискурсу емансипації та націєтворення, що й обумовлює складність та багатогранність обраної тематики.

У науковій літературі спостерігається зростаючий інтерес до вивчення українського жіночого руху, що підтверджується широким спектром наукових публікацій, дисертаційних досліджень, монографій та аналітичних оглядів. Першу групу джерел становлять фундаментальні праці, які охоплюють загальну історію жіночого руху в Україні як важливого складника модернізаційних процесів. Насамперед, слід виокремити роботу М. Богачевської-Хом'як «Біле по білому», яка стала основоположною у вивченні українського жіночого активізму другої половини XIX – першої третини XX ст. У своїй праці авторка пропонує системний аналіз становлення жіночих ініціатив, окреслює зміни у статусі жінки, взаємодію феміністського та національного дискурсів, а також підкреслює особливості регіонального розвитку жіночого руху. Важливим доповненням виступають праці М. Дядюк, О. Маланчук-Рибак, З. Нагачевської, які аналізують типологію жіночих організацій, культурно-просвітницькі та політичні напрямки їх діяльності, а також механізми соціальної мобілізації жінок.

До другої групи літератури можна віднести дослідження, присвячені життєвому шляху та суспільно-політичній діяльності окремих діячок, які стали знаковими постатями свого часу. Особливе місце в цьому контексті посідає постать Мілени Рудницької — журналістки, громадської діячки, політикині, яка зуміла не лише очолити жіночі ініціативи в Галичині, а й репрезентувати українську жіночу спільноту на міжнародному рівні. Її діяльність висвітлюється у працях Л. Мархель, Ю. Юрківа, М. Гачковського, а також у збірці документів та матеріалів «Мілена Рудницька: статті, листи, документи», що дозволяє реконструювати її ідейні переконання, стратегії громадянської дії, а також погляди на поєднання національного і гендерного визволення.

Третю групу становлять праці, присвячені історико-освітнім, правовим та соціокультурним аспектам жіночого руху, в яких простежується тісний зв'язок між рівнем освіченості жінок, їх доступом до суспільної сфери та поступовим переходом від побутової ролі до активної громадської участі. У цьому контексті слід згадати роботи М. Вороніної, О. Макарчук-Рибак, В. Ступарика, Л. Шологон та інших дослідниць, які розглядають освітню політику на західноукраїнських землях, діяльність українських педагогічних товариств, участь жінок у «Просвіті» та інших громадських ініціативах.

Джерельну базу дослідження становлять різномісцеві матеріали, що дозволяють комплексно проаналізувати явище українського жіночого руху. До них належать:

- нормативно-правові документи (закони, статuti, регламенти, парламентські ініціативи), які регламентували становище жінок у Галичині та на територіях інших регіонів;
- періодичні видання жіночих організацій, зокрема часописи «Жіноча доля», «Нова хата», «Наш прапор», які містять статті програмного характеру, аналітичні замітки, рецензії, звіти про діяльність;
- епістолярна спадщина, спогади, автобіографії, а також публічні виступи представниць жіночого руху, зокрема Мілени Рудницької;

- аналітичні та статистичні матеріали, які надають можливість простежити інституціоналізацію жіночих ініціатив, соціальну структуру учасниць руху, їхній освітній, професійний, релігійний та національний склад.

Проблематика участі жінок у національному русі, зокрема в контексті української історії кінця XIX – першої половини XX століття, є надзвичайно актуальною для сучасної історичної науки. Її дослідження вимагає комплексного підходу, що враховує як загальнонаціональні, так і регіональні особливості розвитку українського суспільства. Особливої уваги заслуговує досвід жіночої активності в Східній Галичині — регіоні, який у зазначений період став важливою ареною формування модерної української нації, а також своєрідним майданчиком для активного залучення жінок до громадсько-політичних процесів. Разом з тим, явище жіночого активізму в умовах бездержавності та інституційної нерівності постає як складова ширшого дискурсу емансипації та націєтворення, що й обумовлює складність та багатогранність обраної тематики.

У науковій літературі спостерігається зростаючий інтерес до вивчення українського жіночого руху, що підтверджується широким спектром наукових публікацій, дисертаційних досліджень, монографій та аналітичних оглядів. Першу групу джерел становлять фундаментальні праці, які охоплюють загальну історію жіночого руху в Україні як важливого складника модернізаційних процесів. Насамперед, слід виокремити роботу М. Богачевської-Хом'як «Біле по білому», яка стала основоположною у вивченні українського жіночого активізму другої половини XIX – першої третини XX ст. У своїй праці авторка пропонує системний аналіз становлення жіночих ініціатив, окреслює зміни у статусі жінки, взаємодію феміністського та національного дискурсів, а також підкреслює особливості регіонального розвитку жіночого руху. Важливим доповненням виступають праці М. Дядюк, О. Маланчук-Рибак, З. Нагачевської, які аналізують типологію жіночих організацій, культурно-просвітницькі та політичні напрямки їх діяльності, а також механізми соціальної мобілізації жінок.

До другої групи літератури можна віднести дослідження, присвячені життєвому шляху та суспільно-політичній діяльності окремих діячок, які стали знаковими постатями свого часу. Особливе місце в цьому контексті посідає постать Мілени Рудницької — журналістки, громадської діячки, політикині, яка зуміла не лише очолити жіночі ініціативи в Галичині, а й репрезентувати українську жіночу спільноту на міжнародному рівні. Її діяльність висвітлюється у працях Л. Мархель, Ю. Юрківа, М. Гачковського, а також у збірці документів та матеріалів «Мілена Рудницька: статті, листи, документи», що дозволяє реконструювати її ідейні переконання, стратегії громадянської дії, а також погляди на поєднання національного і гендерного визволення.

Третю групу становлять праці, присвячені історико-освітнім, правовим та соціокультурним аспектам жіночого руху, в яких простежується тісний зв'язок між рівнем освіченості жінок, їх доступом до суспільної сфери та поступовим переходом від побутової ролі до активної громадської участі. У цьому контексті слід згадати роботи М. Вороніної, О. Макарчук-Рибак, В. Ступарика, Л. Шологон та інших дослідниць, які розглядають освітню політику на західноукраїнських землях, діяльність українських педагогічних товариств, участь жінок у «Просвіті» та інших громадських ініціативах.

Джерельну базу дослідження становлять різнотипні матеріали, що дозволяють комплексно проаналізувати явище українського жіночого руху. До них належать:

- нормативно-правові документи (закони, статuti, регламенти, парламентські ініціативи), які регламентували становище жінок у Галичині та на територіях інших регіонів;
- періодичні видання жіночих організацій, зокрема часописи «Жіноча доля», «Нова хата», «Наш прапор», які містять статті програмного характеру, аналітичні замітки, рецензії, звіти про діяльність;
- епістолярна спадщина, спогади, автобіографії, а також публічні виступи представниць жіночого руху, зокрема Мілени Рудницької;

- аналітичні та статистичні матеріали, які надають можливість простежити інституціоналізацію жіночих ініціатив, соціальну структуру учасниць руху, їхній освітній, професійний, релігійний та національний склад.

РОЗДІЛ 2. ЖІНКИ В УКРАЇНСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ РУСІ НАПРИКІНЦІ XIX – ПОЧАТКУ XX СТ. В АВСТРО-УГОРЩИНІ

21. Передумови виникнення жіночих організацій у Галичині та Буковині

У другій половині XIX століття на теренах Європи розгорнувся потужний жіночий рух, який став реакцією на економічні, соціальні та політичні зміни, спричинені індустріалізацією, демократизацією та поширенням ідей просвітництва. У Франції, Великій Британії, Німеччині та інших країнах жінки почали масово вимагати доступу до освіти, права на працю, рівності перед законом і політичного представництва. Поява перших феміністичних організацій, боротьба за виборчі права і жіночу освіту стали ознакою доби. Ці процеси не залишилися осторонь українських земель, хоча їх розвиток тут мав свою специфіку, зумовлену політичною роз'єднаністю України між двома імперіями — Австро-Угорською та Російською — та станом національного руху [11].

Особливо активно європейські феміністичні ідеї проникали на західноукраїнські землі, що входили до складу Австро-Угорщини. Цьому сприяли культурні та освітні контакти української інтелігенції з Західною Європою, навчання українських діячок у Відні, Львові, Кракові, де ідеї жіночої емансипації вже набули організованої форми. У середовищі західноукраїнської інтелігенції поширювалися переклади праць європейських феміністок, обговорювалися питання жіночої освіти, економічної самостійності та громадянських прав. Поступово формувався прошарок освічених українок, які не лише переймали нові ідеї, а й намагалися адаптувати їх до українських реалій, пов'язуючи жіноче питання із національним.

Перші спроби організованої участі жінок у громадському житті на українських землях виникли під безпосереднім впливом загальноєвропейського жіночого руху. Уже в 1884 році Наталія Кобринська, орієнтуючись на досвід західноєвропейських жіночих організацій, заснувала у Станіславові (тепер Івано-Франківськ) «Руське жіноче товариство» — першу жіночу організацію на українських землях. Основними завданнями товариства були сприяння освіти жінок, розширення їхніх громадянських прав і активна участь у культурному житті українського народу. Водночас діяльність товариства мала яскраво виражений національний характер, адже відродження української культури розглядалося як важливий чинник емансипації українських жінок [24].

Формування жіночого руху в Україні супроводжувалося запозиченням ключових принципів європейського фемінізму: ідеї рівності жінок і чоловіків, права на освіту та працю, участі у суспільному і політичному житті. Водночас українські діячки наголошували на необхідності поєднання феміністичних ідей із завданнями національного визволення. Це зумовлювалося тим, що українські жінки боролися не лише за свої права як жінок, а й за права українського народу в умовах політичного й культурного пригнічення.

Важливу роль у поширенні ідей європейського фемінізму серед українських жінок відіграло видання альманаху «Перший вінок» (1887 р.), укладеного Наталією Кобринською та Оленою Пчілкою. У цьому альманасі містилися художні твори, статті та есеї, що пропагували ідеї жіночої емансипації, утвердження прав жінок, важливість освіти і самореалізації. Видання стало не лише літературним, а й ідейним маніфестом українського жіночого руху, відображенням намагання інтегрувати українське жіноцтво у загальноєвропейський процес боротьби за права людини [54].

Таким чином, загальноєвропейський жіночий рух став потужним каталізатором розвитку українських жіночих організацій. Через участь у культурному житті, благодійності, просвітницьких акціях українські жінки почали активно заявляти про свої права і своє місце в національному русі. Унікальність українського жіночого руху полягала в тому, що він водночас був і

боротьбою за права жінок, і боротьбою за права нації. Саме поєднання ідей фемінізму та національного визволення стало визначальною рисою діяльності українських жіночих організацій кінця XIX – початку XX ст.

Наприкінці XIX – на початку XX ст. західноукраїнські землі перебували у складі Австро-Угорської імперії, держави зі складною багатонаціональною структурою і багаторівневою правовою системою. Політичний режим Австро-Угорщини, порівняно з Російською імперією, характеризувався наявністю парламентаризму, свободою друку, відносною свободою громадських об'єднань і ширшими виборчими правами (хоча й обмеженими майновими та національними цензами). Ці обставини створювали більш сприятливі умови для громадської активності населення, зокрема і жінок.

Соціально-економічна ситуація в Галичині та Буковині наприкінці XIX ст. була доволі складною. Ці регіони залишалися аграрними і малорозвиненими, з високим рівнем бідності серед селянства. Еміграція, малоземелля, висока дитяча смертність і низький рівень медичного обслуговування створювали значні соціальні виклики. Водночас розвивалися міста — Львів, Чернівці, Коломия, Станіславів — де формувався прошарок української інтелігенції, ремісників і службовців. У цьому соціальному середовищі виникали перші жіночі гуртки та товариства [44].

Одним із головних стимулів до активізації жіночого руху була гостра потреба в освіті. На той час значна частина українських жінок залишалася неписьменною або мала лише початкову освіту. Вища освіта для жінок була майже недоступною, особливо українок, через мовні бар'єри, матеріальні труднощі і дискримінацію. Саме тому одним із перших напрямів діяльності жіночих організацій стало створення шкіл для дівчат, курсів грамоти, бібліотек і читальнь.

Політична ситуація у Галичині також сприяла розвитку жіночих організацій. У межах Австро-Угорщини українці (русини) вели активну боротьбу за національну автономію, розвиток української мови, культури і шкільництва. Цей національний рух потребував широкої мобілізації населення,

у тому числі й жіноцтва. Жінки дедалі частіше залучалися до роботи у просвітницьких товариствах, церковних братствах, кооперативах, брали участь у меценатстві, благодійних акціях. Таким чином, соціально-економічні труднощі і національно-політичне пробудження стали взаємопов'язаними чинниками активізації жіночого руху.

Окрім того, важливим стимулом стала поява перших жіночих професійних товариств. Зокрема, українські жінки почали організовувати споживчі кооперативи, майстерні, товариства допомоги працюючим жінкам і матерям. Такі об'єднання дозволяли підтримувати одне одного матеріально, обмінюватися знаннями і досвідом, розширювати можливості працевлаштування. Прикладом стала діяльність Костянтини Малицької, яка у 1906 році заснувала у Львові Жіночу громаду, що опікувалася освітніми, культурними та соціальними потребами українок [12].

Таким чином, соціально-економічні труднощі, прагнення до освіти і професійної самореалізації, національно-політичне піднесення і правовий простір Австро-Угорщини сприяли появі і розвитку перших жіночих організацій на західноукраїнських землях. Жінки, виходячи за межі приватної сфери, почали активно долучатися до громадського життя, розглядаючи свою діяльність як засіб поліпшення становища як жіноцтва, так і українського народу загалом.

Жіночий рух на українських землях у складі Австро-Угорщини формувався не лише під впливом загальноєвропейських феміністичних ідей, а й у тісному взаємозв'язку з українським національним відродженням. Для українського суспільства кінця XIX – початку XX ст. характерною була ситуація «подвійного визволення»: з одного боку, боротьба за соціальні і громадянські права жінок, а з іншого — боротьба за національне самовизначення українців у складі багатонаціональної імперії.

Українські жіночі організації у Західній Україні розглядали власну діяльність не лише як спосіб поліпшення становища жінок, а й як внесок у справу національного пробудження і культурного розвитку українського народу.

Більшість перших жіночих товариств мали яскраво виражену національну орієнтацію: вони виступали за збереження і поширення української мови, культури, народних традицій, освіти рідною мовою. Так, «Руське жіноче товариство», засноване Наталією Кобринською, поруч із питанням жіночої освіти та професійної підготовки, приділяло значну увагу підтримці української літератури, фольклору і культурної спадщини. Членкині товариства організовували читальні, бібліотеки, виставки українського народного мистецтва, лекції і вечори, що сприяли національній самоідентифікації.

Особливу роль у поєднанні національного і жіночого рухів відіграла діяльність жіночих секцій при загальноукраїнських товариствах. Наприклад, у складі «Просвіти» активно працювали жіночі гуртки, які займалися поширенням освіти серед сільського жіноцтва, організовували навчання грамоти, лекції на теми гігієни, виховання дітей, ведення господарства. Водночас ці заходи супроводжувалися популяризацією української мови і культури, що мало велике значення для національного пробудження широких верств населення [7].

Провідні діячки українського жіночого руху чітко усвідомлювали важливість поєднання феміністичних завдань із національними. Наталія Кобринська наголошувала, що жінки, які прагнуть рівноправності, мають бути свідомими своїх національних обов'язків. Вона писала про необхідність гармонійного розвитку жіночої особистості на основі національної культури. Олена Пчілка також активно відстоювала думку, що українське жіноцтво має виховуватися у дусі любові до рідної мови, традицій і народної культури.

Яскравим прикладом синтезу національних і феміністичних ідей стала діяльність «Союзу українок», заснованого у 1920 році у Львові. Хоча ця організація виникла вже у міжвоєнний період, її ідейні засади формувалися ще наприкінці XIX ст. «Союз українок» не лише боровся за політичні, соціальні і культурні права жінок, а й активно виступав за розвиток української освіти, культури, мови, економічного добробуту національної громади [29].

Таким чином, український жіночий рух у Галичині та Буковині наприкінці XIX – початку XX ст. мав подвійне спрямування. З одного боку, він виступав за емансипацію жінок, розширення їхніх прав і можливостей. З іншого — був важливою складовою національного руху, спрямованого на захист і розвиток української ідентичності. Взаємопов'язаність цих завдань зумовила особливості діяльності українських жіночих організацій, які поєднували просвітницьку, культурну, соціальну і національно-політичну роботу.

2.2. Діяльність ключових жіночих організацій

Наприкінці XIX – на початку XX століття Україна переживала важливі зміни в політичному, культурному та соціальному житті. В умовах австро-угорського та російського імперського контролю, національний рух набував нових форм боротьби за збереження національної ідентичності, права на самовизначення, розвиток культури та освіти. Жінки також активно долучалися до цих процесів, створюючи численні організації, які стали важливими елементами національної боротьби. Вони були не лише учасницями культурного відродження, але й виступали ініціаторами змін у соціальній та політичній сферах, зокрема у питаннях прав жінок.

Однією з найбільш впливових жіночих організацій того часу була «Жіноча громада», заснована в 1870 році в Києві. Ця організація стала важливою ланкою в розвитку жіночого руху в Україні. Вона була створена з метою підвищення рівня освіти серед українських жінок, боротьби за рівні права та можливості для жінок в суспільному житті, а також за підтримку національного руху [65].

Членкині «Жіночої громади» активно працювали над розвитком освіти, а також організовували благодійні заходи, надаючи допомогу бідним та знедоленим. Основними напрямками їх діяльності стали соціальна допомога, культурне відродження та підтримка національних ідеалів.

Засновниками цієї організації стали відомі діячки того часу, серед яких можна виділити Олену Пчілку, відому українську письменницю та громадську діячку. Вона виступала за рівні права жінок і вела боротьбу за доступ до вищої освіти для жінок. Її діяльність та її ідеї мали великий вплив на формування жіночої політичної свідомості в Україні.

Жіночі організації того часу мали важливу роль не тільки в боротьбі за права жінок, але й у підтримці національного руху. Вони активно співпрацювали з українськими громадськими організаціями та рухами, такими як «Просвіта», що сприяло розвитку української культури та освіти. Завдяки їм, питання жіночих прав поступово ставали частиною більш широкої національної боротьби за права українського народу.

Жінки активно долучалися до організації культурно-освітніх заходів, таких як курси для дівчат та жінок, на яких вивчали українську мову, історію, літературу, а також питання громадської діяльності та права. Саме завдяки жіночим організаціям українська інтелігенція змогла знайти підтримку в розвитку власної культури та національної свідомості.

Такі організації, як «Український жіночий клуб» та інші, стали не лише осередками освітньої діяльності, а й важливими центрами культурного відродження. Жінки через них брали активну участь у пропагуванні української культури та ідеї національної гідності [32].

Жіночі організації також активно втручалися в соціальні та політичні процеси. Наприклад, організовували петиції, спрямовані на поліпшення становища жінок, надання їм рівних прав у суспільстві, на підтримку демократичних змін у країні. Зокрема, важливим аспектом було питання права жінок на освіту та професійну діяльність, яке відображало ширшу проблему нерівності в суспільстві.

Важливим етапом у розвитку жіночого руху стало заснування Українського жіночого союзу в 1917 році, який об'єднав численні жіночі організації та став важливою силою в боротьбі за права жінок, а також за розвиток національної ідентичності. Цей союз активно працював над

поширенням ідеї рівноправ'я та надання жінкам можливості брати участь у політичному житті.

Участь жінок у національному русі дозволила змінити уявлення про роль жінки в українському суспільстві. Вони почали сприйматися не лише як матері та виховательки, але й як активні учасниці суспільних процесів. Це стало важливим кроком у боротьбі за рівні права та можливості для жінок в різних сферах життя.

Крім того, жіночі організації стали активними пропагандистами ідеї рівноправ'я, що сприяло розвитку соціальних реформ. Це також дозволило створити нову модель жіночої участі в суспільному житті, яка мала великий вплив на подальші зміни в Україні.

Жіночі організації, які виникли наприкінці XIX – на початку XX століття, стали важливою частиною національного руху в Україні. Вони сприяли не лише розвитку національної свідомості, а й підтримували соціальні та політичні зміни в країні. Завдяки таким організаціям, як «Жіноча громада», «Український жіночий клуб», «Український жіночий союз», українські жінки змогли знайти своє місце в боротьбі за права та свободи, а також активно брати участь у розвитку культури та освіти [17].

Ці організації стали важливим символом боротьби за рівноправ'я та незалежність, що мало великий вплив на розвиток української національної ідентичності в кінці XIX – на початку XX століття.

Одним із головних напрямків діяльності жіночих організацій на рубежі XIX – XX століть була освіта. В умовах політичного і культурного гніту, створення організацій, що займалися питаннями жіночої освіти, стало важливим етапом у процесі формування національної свідомості серед українських жінок. Жінки, які стали частиною цього руху, не лише прагнули самостійно здобути освіту, а й активно працювали над створенням освітніх закладів для інших жінок, особливо для тих, хто не мав можливості отримати знання в звичайних державних навчальних закладах, що часто мали обмежений доступ для жінок.

У цей період національний рух в Україні набував нових форм боротьби, і жіночі організації стали важливими центрами освітнього відродження. Жінки усвідомлювали, що без освіти неможливо забезпечити розвиток української національної ідентичності та національної культури. З цією метою організовувалися курси, лекції, культурно-освітні заходи, на яких жінки могли здобути знання з української історії, мови, літератури, а також основи правознавства та суспільних наук.

Однією з основних задач, яку ставили перед собою активістки, було навчання жінок української мови, адже на той час більшість жінок в Україні володіли російською або польською мовами, а українська мова часто сприймалася як мова нижчого соціального класу. Завдяки жіночим організаціям, які активно просували ідею національної ідентичності через освіту, вдалося поширити використання української мови серед жінок, а згодом і в ширших колах суспільства [5].

Однією з найбільш впливових організацій, яка активно працювала у сфері освіти, була «Жіноча громада». Заснована в 1870 році в Києві, ця організація стала важливою віхою в історії жіночого руху в Україні. Вона мала за мету не лише допомогти жінкам здобувати освіту, а й формувати нову національну свідомість серед українок.

Членкині «Жіночої громади» організовували лекції та курси з різних предметів, але особливо важливими були курси з української мови та літератури. Освітні програми сприяли не лише покращенню рівня знань серед жінок, але й стали важливим інструментом у боротьбі за національні права. Олена Пчілка, одна з засновниць «Жіночої громади», вважала, що освіта є основою для національного відродження, і активно працювала над створенням освітніх програм, спрямованих на підвищення освіченості жінок та їхнього розуміння важливості національної культури.

Крім того, в середині XIX століття в Україні активно розвивалися жіночі курси, на яких жінки могли здобувати освіту. Одним із прикладів таких закладів стала Жіноча гімназія в Києві, де навчання проводилося українською мовою.

Такі заклади стали важливими осередками для формування української інтелігенції серед жінок. Крім того, багато з цих закладів стали також важливими осередками для організації культурно-просвітницької діяльності та підтримки національних ідеалів.

Жіночі організації не обмежували свою діяльність лише столицею, активно розвиваючи культурно-освітню діяльність в інших регіонах України. Зокрема, в таких містах, як Львів, Харків, Одеса, жінки організовували курси для селянок та робітниць, щоб підвищити їх рівень освіченості та зберегти національну культуру. Ці курси не лише сприяли підвищенню рівня освіти серед жінок, а й ставали місцями, де обговорювались актуальні соціальні та політичні проблеми, зокрема, права жінок, необхідність реформ у соціальній сфері та значення національної культури для майбутнього України [18].

Особливу увагу слід звернути на діяльність Львівського жіночого товариства, яке активно працювало над популяризацією української мови серед жінок. Це товариство організовувало курси української мови, лекції з української літератури, а також театральні вистави, що сприяли розвитку національної свідомості серед місцевого населення. Вони також розробляли програми, які дозволяли жінкам здобувати професії, що були доступні лише чоловікам, зокрема, в галузі медицини, педагогіки та журналістики.

Жінки активно підтримували не тільки освіту, а й культурні ініціативи, що сприяли національному відродженню. Вони брали участь у створенні перших українських наукових видань, журналістських проектів та літературних об'єднань, таких як Товариство «Просвіта». Зокрема, членкині «Просвіти» активно пропагували українську мову серед населення, організовували лекції, публікації книг та підручників українською мовою.

Жіночі організації активно співпрацювали з іншими культурними та національними інститутами, а також підтримували ініціативи, які сприяли розвитку театру, музики, живопису та літератури. Вони організовували виставки, концертні програми та літературні вечори, що давало можливість українським митцям презентувати свої роботи на національному рівні.

Підтримка національних ідей через освіту стала важливою частиною діяльності жіночих організацій в Україні в кінці XIX – на початку XX століття. Завдяки цим організаціям українські жінки отримали можливість здобувати освіту, яка, в свою чергу, сприяла розвитку національної свідомості та культури. Освітні курси, організовані в містах та селах, мали великий вплив на формування нового покоління українців, які активно долучалися до боротьби за національні права та свободи. Роль жінок у цих процесах була незамінною, адже вони не лише були споживачами освіти, але й активно сприяли її поширенню серед широких верств населення [20].

Жіночі організації через свою культурно-освітню діяльність стали важливими агентами змін у суспільстві, активно підтримуючи національне відродження та надаючи можливість українським жінкам і чоловікам здобувати освіту в умовах імперського гніту. Вони стали важливою ланкою в розвитку української національної ідентичності та культури в умовах політичної та соціальної репресії.

У другій половині XIX століття, коли національний рух в Україні набував обертів, важливу роль у ньому почали відігравати не лише чоловіки, а й жінки. Українські жіночі організації активно брали участь у розвитку суспільно-політичного життя, відстоюючи національні інтереси, права жінок і соціальні реформи. Жіноча активність у цей період була багатоаспектною: від участі в громадських рухах і політичних акціях до створення благодійних фондів і сприяння розвитку української культури через організацію культурно-просвітницьких заходів [33].

Жінки на той час все більше долучалися до політичних та громадських рухів, сприймаючи активну роль у боротьбі за права та соціальну справедливість. Серед найбільш помітних проявів цього руху була участь жінок у національному русі, що включало сприяння розповсюдженню української мови, національної літератури та організацію культурних заходів, які ставали важливими для формування національної свідомості.

Особливо значним було те, що в умовах жорстоких політичних репресій, багато жінок не лише підтримували культурні та освітні ініціативи, а й брали участь у політичних акціях, спрямованих на боротьбу за рівні права. Наприклад, Олена Пчілка, одна з найбільш видатних українських діячок того часу, була не лише освітянкою та письменницею, а й активною учасницею політичних рухів. Вона активно працювала в сфері жіночої емансипації та вимагала права жінок на освіту, надання їм рівних можливостей у суспільстві, а також активно пропагувала ідеї української національної незалежності.

Участь жінок у політичному житті також проявлялася у підтримці різних форм політичних організацій, зокрема, на зразок Української народної партії, яка активно діяла на межі XIX – XX століть. Жінки, хоча й не мали повного доступу до формальних політичних структур, активно долучалися до підготовки політичних документів, організовували мітинги, а також писали петиції, що мали на меті привернути увагу до національних проблем. Зокрема, питання освіти для жінок та рівних прав стали основою для їхньої активності, оскільки багато хто з них вірив, що саме через освіту та участь у політичних процесах можна змінити суспільство [40].

Завдяки своїй активності жінки не лише поширювали ідеї національного відродження, але й виступали за реформи у державному управлінні та соціальній сфері. Вони активно підтримували питання демократичних реформ, зокрема тих, що стосувалися прав жінок, рівності в правах і доступу до політичних процесів. Вони боролися за те, щоб жінки мали змогу брати участь у виборах, здобувати вищу освіту, отримувати доступ до різних професій.

Жіночі організації часто діяли на межі законодавчих обмежень, оскільки в цей період жінки в Україні були позбавлені багатьох політичних прав, зокрема права голосу та права брати участь у виборах. Проте навіть в таких умовах вони шукали способи впливати на політичні процеси, залучаючи увагу до важливих питань через різні культурно-просвітницькі акції, публікації у пресі та організацію зборів, де обговорювалися важливі національні та соціальні питання.

Участь жінок у політичній боротьбі в Україні кінця XIX – початку XX століття була не лише важливим кроком на шляху до гендерної рівності, але й суттєвим внеском у загальний розвиток національного руху. Жінки через свою активну громадську позицію і боротьбу за права не тільки підвищували свою соціальну роль, але й активно підтримували національні ідеї, що згодом стали основою для української державності.

Таким чином, жіноча участь у суспільно-політичному житті на рубежі століть стала важливою складовою частиною національної боротьби. Вони, часто позбавлені формальних прав, знайшли способи брати участь у політичних процесах, працюючи на рівних з чоловіками над створенням культурного і політичного майбутнього України. Їхня боротьба за права стала важливим етапом у розвитку української державності та національної ідентичності, що вплинуло на формування громадської свідомості в майбутньому [55].

Одним із важливих аспектів діяльності українських жінок на рубежі XIX – XX століть була участь у створенні культурних, соціальних і благодійних організацій, що мали не тільки просвітницький, але й національно орієнтований характер. У часи, коли українці ще не мали власної державності, культурна і соціальна діяльність жінок була потужним інструментом збереження національної ідентичності, розвитку національної освіти та пропагування української культури.

Жінки були не лише споживачами культурних благ, а й активно створювали умови для розвитку національної культури. Їхня роль у цьому контексті була багатогранною: від організації культурно-просвітницьких заходів до заснування благодійних організацій, які працювали на підтримку соціально незахищених верств населення, зокрема жінок, дітей, старших людей та бідних сімей.

Заснування культурних та благодійних організацій було зумовлене не лише соціальною необхідністю, а й ідеологічним переконанням українських жінок про важливість допомоги своїй нації, культурному відродженню, збереженню і розвитку національних традицій. Багато організацій мали чітку

політичну спрямованість і пропагували ідеї, що відповідають національно-визвольній боротьбі українців.

Однією з таких організацій стала Жіноча громада, яка активно сприяла розвитку культурно-просвітницької діяльності серед жінок і дівчат. Вона організовувала курси, лекції, а також забезпечувала матеріальну підтримку тим, хто хотів здобути освіту або займатися науковою діяльністю. За її ініціативою почала активно функціонувати низка благодійних акцій, спрямованих на допомогу малозабезпеченим та багатодітним родинам [12].

Іншою важливою організацією того часу було Товариство руських жінок в Києві, яке не лише займалося культурною діяльністю, а й активно долучалося до благодійних ініціатив. Членкині цієї організації організовували благодійні вистави, ярмарки, а також надавали допомогу нужденним сім'ям, що стало важливою частиною діяльності тогочасного жіночого руху. Одним із головних завдань було створення сприятливих умов для розвитку української культури та збереження національних традицій.

Жінки також активно брали участь у діяльності товариства "Просвіта", яке стало осередком для популяризації української мови, культури, літератури та освіти. Важливим аспектом діяльності цього товариства була також благодійна діяльність, зокрема збір коштів для організації бібліотек, видання підручників українською мовою та підтримка малозабезпечених родин, які не могли дозволити собі освіту для своїх дітей. Жіночі організації "Просвіти" відігравали важливу роль у створенні цих осередків.

Крім того, важливою частиною діяльності жіночих організацій стало створення благодійних шкіл та інтернатів, що мали на меті допомогу сиротам, бідним та малозабезпеченим родинам. Наприклад, Жіноче товариство імені Олени Пчілки в Києві організовувало спеціалізовані школи для дівчат, де навчали їх не тільки української мови та літератури, а й основи праці, кулінарії, рукоділля та інших корисних умінь. Це дозволяло жінкам з бідних родин здобути освіту та знайти роботу, що покращувало їх соціальний статус [68].

Також серед благодійних ініціатив того часу були створення притулків для дітей та осередків соціальної допомоги, куди могли звертатися люди, які потрапили у складні життєві умови через різні соціальні проблеми або економічні труднощі. Жіночі організації намагалися створити умови для надання медичної та психологічної допомоги нужденним. Вони активно працювали над тим, щоб забезпечити соціальний захист для жінок і дітей, забезпечити їм гідні умови для розвитку та навчання.

Багато жінок того часу також долучалися до організації перших культурних заходів, таких як концерти, вистави, вечори, які мали на меті популяризацію української мови, пісень, традицій і культурних цінностей. Це було важливим кроком у відновленні національної свідомості серед населення, зокрема серед молоді, яка була вихована на російській чи польській культурі.

Таким чином, жіночі культурні та благодійні організації відіграли значну роль у розвитку української культури, національної ідентичності та соціальної підтримки населення в складний період кінця XIX – початку XX століття. Їхня діяльність стала основою для подальшого розвитку громадянського суспільства в Україні та сприяла формуванню національної свідомості серед широких верств населення.

2.3. Визначні постаті жіночого руху в Австро-Угорщині

Олена Пчілка (Олена Степанівна, уроджена Косач) є однією з найвидатніших постатей українського жіночого руху кінця XIX – початку XX століття. Її діяльність стала основою для розвитку жіночої емансипації в Україні, зокрема в умовах Австро-Угорщини, де українці, як і багато інших народів, боролися за національне відродження та права жінок. Олена Пчілка не тільки активно брала участь у просвітницькому русі, а й стала основоположницею ідеї, що жінки мають право на рівний доступ до освіти, культури та політичної діяльності.

Одним з основних напрямів діяльності Олени Пчілки було забезпечення жінок можливістю здобувати освіту. Вона була однією з перших, хто почав наголошувати на важливості освіти для жінок не тільки як інструмента для самореалізації, але й як основи для соціального прогресу. Пчілка активно виступала за те, щоб жінки мали рівні права з чоловіками в освітній сфері, зокрема, щоб їм було дозволено здобувати вищу освіту в університетах, де на той час вони були дискриміновані. Вона підтримувала ідею, що освіта є не тільки правом, а й обов'язком кожної жінки, адже через знання вона може зробити значний внесок у розвиток нації. Для того щоб реалізувати це, Олена Пчілка активно писала статті, брала участь у просвітницьких ініціативах і працювала над створенням українських навчальних закладів, де б жінки могли отримувати освіту [18].

Її діяльність також була спрямована на розвиток української літератури та культури. Як письменниця, Олена Пчілка створила численні твори, в яких порушувала питання жіночої емансипації, а також національної гідності. Вона була однією з перших, хто почав надавати особливу увагу жінкам у своїх літературних працях. Це було важливо, оскільки в українській літературі кінця XIX – початку XX століття жіночі образи часто зображалися через призму традиційних стереотипів, а Олена Пчілка намагалася змінити ці уявлення, надаючи своїм героїням нову, більш активну роль у суспільстві.

Олена Пчілка також була однією з засновниць Жіночої громади, організації, що мала на меті сприяти розвитку жіночої освіти, культури та прав. Вона активно працювала над популяризацією ідеї жіночої емансипації серед широких верств населення. Важливим моментом її діяльності стало те, що вона почала створювати умови для освіти не тільки для заможних, а й для бідних дівчат, що на той час було значним досягненням. Її робота у цій сфері допомогла відкрити нові горизонти для українських жінок, які раніше були обмежені у можливостях для здобуття освіти. Завдяки зусиллям Олени Пчілки, багато жінок змогли отримати знання, які дозволили їм реалізуватися у різних сферах життя.

Однак важливість її діяльності полягає не тільки в освіті. Олена Пчілка була активною учасницею національно-визвольного руху, що виник в Україні в умовах Австро-Угорщини. Вона була глибоко переконана в тому, що для досягнення національної незалежності необхідно здобути рівноправ'я жінок. Вона вважала, що жінки повинні мати можливість брати активну участь у політичному та громадському житті, а також у боротьбі за національні інтереси. Її ідеї стали основою для формування жіночих організацій, які підтримували національний рух і сприяли розвитку української державності. Вона не лише писала статті, але й активно брала участь у громадських акціях, які були спрямовані на підвищення рівня національної свідомості серед українців. Пчілка розуміла, що без підтримки жінок неможлива зміна соціального та політичного ландшафту [24].

Її вклад у розвиток жіночого руху та національної справи не обмежувався лише теоретичними дослідженнями чи літературною діяльністю. Олена Пчілка стала важливою фігурою для жіночого руху в Австро-Угорщині, оскільки вона показала, що жінки можуть бути не тільки активними учасницями, але й лідерками в суспільних та політичних процесах. Вона не боялася відстоювати свої погляди, навіть коли це було непросто в умовах, коли більшість жінок не мали права голосу, а їхня роль у суспільстві була сильно обмежена.

Підсумовуючи, можна сказати, що Олена Пчілка була не лише видатною письменницею та культурною діячкою, але й активною борецькою за права жінок і національну незалежність. Її діяльність в Австро-Угорщині сприяла розвитку українського жіночого руху і мала довготривалий вплив на подальшу боротьбу за рівноправ'я та культурне відродження України. Олена Пчілка є прикладом того, як жіноча активність та освіченість можуть стати потужними інструментами для змін у суспільстві, а також важливою фігурою в історії української нації.

Марія Склодовська-Кюрі є однією з найвідоміших науковиць не лише в контексті світової історії, а й в історії жіночого руху, зокрема на теренах Австро-Угорщини. Її внесок у розвиток науки, а також у боротьбу за права

жінок, став значущим етапом на шляху до зміни соціальних і культурних норм, які тривалий час обмежували можливості жінок. У світі, де наукові досягнення, особливо у галузі фізики та хімії, були домінуюче чоловічими, Склодовська-Кюрі здобула міжнародне визнання, ставши символом для багатьох жінок, які прагнули реалізувати себе в науці та інтелектуальній сфері [27].

Марія Склодовська-Кюрі народилася у Варшаві, що входила до складу Російської імперії, однак вона здобула освіту в Парижі, де і зробила свої наукові відкриття. Вже під час навчання в університеті вона зіткнулася з проблемами, характерними для жінок того часу: обмеженнями у доступі до наукових ресурсів, чоловічими домінуючими науковими колами та нерівністю у правах. Однак Марія не зупинилася на досягнутому. Вона стала першою жінкою, що отримала Нобелівську премію з фізики в 1903 році, а в 1911 році стала першою жінкою, яка отримала Нобелівську премію з хімії, що є феноменальним досягненням в історії науки.

З самого початку своєї наукової кар'єри Марія Склодовська-Кюрі була переконана, що наука повинна служити не тільки для добробуту людства, але й бути доступною для кожного, незалежно від статі. Її діяльність в університетах Парижа, зокрема в Сорбонні, де вона викладала, стала важливим кроком у просуванні ідеї, що жінки здатні займатися наукою на рівних з чоловіками умовах. Вона активно підтримувала інших жінок, надаючи їм можливість здобувати наукові знання та працювати в лабораторіях, створюючи таким чином умови для розвитку наукових досліджень серед жінок у Франції та інших країнах Європи [32].

Її внесок у наукову сферу полягає не лише в її відкриттях, а й у її здатності змінювати ставлення до жінок в науці. Склодовська-Кюрі була не просто науковицею, але й активною борчиньєю за права жінок у професійній діяльності. Вона була свідома того, як складно жінкам здобути визнання в галузях, традиційно домінованих чоловіками. І саме її успіхи стали важливим

меседжем для майбутніх поколінь жінок, які прагнули досягти визнання в наукових колах, зокрема в таких складних галузях, як фізика та хімія.

Особливо важливим є той факт, що Марія Склодовська-Кюрі не лише сама змогла досягти визнання у світі науки, але й сприяла створенню можливостей для інших жінок. Вона була ініціатором численних проєктів і програм, які допомагали жінкам в науковій сфері, зокрема, надавала їм можливість отримати стипендії для навчання і досліджень. Її вплив на жіночий рух у науці був величезним, адже вона показала, що жінка може не лише працювати в науковій сфері, але й здобувати найвищі нагороди і досягнення. Її успіхи стали символом боротьби жінок за рівноправ'я в професійній діяльності та в науці.

Марія Склодовська-Кюрі була також активним учасником міжнародних наукових об'єднань і конференцій, де вона виступала як представниця жінок, які прагнули бути визнаними в науковому середовищі. Це мало велике значення для жіночого руху, оскільки дозволяло жінкам розширити свої можливості для кар'єрного росту в науці, а також сприяло зростанню рівноправ'я між статями у сфері науки.

Її участь у наукових та громадських рухах, підтримка жіночої освіти і наукової діяльності стали одними з важливих аспектів, що зробили її фігурою, яку визнали не лише наукові кола, а й широке громадське середовище. Вона була однією з перших жінок, чий успіх у науці став символом для багатьох інших жінок, що прагнули змінити соціальні норми і довести, що вони здатні досягати високих результатів у науковій і культурній діяльності [44].

Таким чином, Марія Склодовська-Кюрі не лише зробила великий внесок у розвиток науки, але й стала символом жіночого руху в науці, змінюючи ставлення до можливостей жінок в інтелектуальній сфері. Її життя та досягнення доводять, що жінки можуть не лише бути рівними з чоловіками, але й перевершувати їх у деяких галузях, ставши провідними фігурами в історії науки.

Софія Окуневська, одна з найбільш значущих представниць жіночого руху в Австро-Угорщині, була не лише талановитою письменницею та перекладачкою, але й активною громадською діячкою, яка зробила вагомий внесок у розвиток українського жіночого руху. Її літературна діяльність, а також боротьба за права жінок стали важливими етапами в становленні нової хвилі жіночого руху на теренах Австро-Угорщини, зокрема серед українських громад. Окуневська активно працювала над створенням культурного простору, в якому жінки могли не тільки виражати свої думки, але й бути визнаними, а також намагалася змінити суспільні норми щодо ролі жінок у літературі та громадському житті.

Софія Окуневська була відома своєю глибокою поетичною та прозаїчною творчістю, що здебільшого була зосереджена на темах національної ідентичності, культурного відродження та жіночої долі в суспільстві. Вона активно пропагувала ідею, що українська жінка має право не тільки на культурну та емоційну самореалізацію, але й на активну участь у громадському та політичному житті. Її твори мали яскраво виражену патріотичну тематику, в яких, зокрема, розглядалися питання прав жінок і їхнього становища в українському суспільстві. Окуневська акцентувала увагу на тому, що лише через освіченість і активну участь у суспільному житті жінки можуть здобути рівноправ'я та змінити своє становище [41].

Важливою частиною діяльності Софії Окуневської була її робота в сфері перекладу. Вона була однією з перших, хто почав перекладати твори західноєвропейських авторів, що ставали на той час актуальними для українського читача. Через свої переклади Окуневська відкривала для української аудиторії нові ідеї, що стосувалися емансипації жінок, їхнього права на освіту та участь у суспільному житті. Вона намагалася через літературну діяльність показати, що жінки можуть бути рівними партнерами чоловіків у багатьох сферах життя, в тому числі в культурному та інтелектуальному просторі. Твори, які вона перекладала, здебільшого мали на меті підвищити

роль жінки в суспільстві та боротися за її права, що було вкрай важливим для розвитку жіночого руху в Україні та Австро-Угорщині.

Крім того, Софія Окуневська активно співпрацювала з іншими діячами українського жіночого руху. Вона була однією з активісток у створенні організацій, що виступали за права жінок. Зокрема, вона підтримувала розвиток ініціатив щодо організації жіночих літературних і культурних товариств, що дозволяло жінкам активно брати участь у культурному житті нації, а також стати частиною обговорень, що стосувалися національного відродження. Вона була переконана, що через літературу та мистецтво можна значно змінити ставлення суспільства до жінок і дати їм можливість проявити себе не тільки в домашньому колі, але й у ширшому соціокультурному контексті.

Одним з важливих моментів в її діяльності було те, що Софія Окуневська, як і багато інших представниць жіночого руху того часу, підтримувала ідею активної участі жінок у політичному житті. Вона вважала, що саме через політичну діяльність можна досягти змін у законодавстві, які б забезпечували рівні права для жінок у суспільстві. Софія активно підтримувала перші жіночі політичні організації в Австро-Угорщині, а також брала участь у заходах, спрямованих на підвищення рівня громадської свідомості серед українців. Вона вважала, що жіночий рух має бути не лише культурним, а й політичним, адже тільки так можна буде забезпечити жінкам рівні права в усіх сферах життя [28].

У результаті діяльності Софії Окуневської, як і багатьох інших активісток того часу, жіночий рух в Австро-Угорщині набув нової сили і напрямку. Її ідеї та творчість стали важливим етапом у розвитку українського жіночого руху, оскільки вони дозволяли жінкам усвідомити свою роль не лише як матері, дружин чи домогосподарок, але й як активних учасників суспільного, культурного та політичного життя. Софія Окуневська, без сумніву, залишила свій слід в історії жіночого руху, не тільки через свою літературну діяльність, але й завдяки тому, як її погляди вплинули на зміну соціальних норм і відносин до жінок у культурній та громадській сферах.

Жіноча громада, заснована в Австро-Угорщині на початку XX століття, стала однією з найважливіших українських жіночих організацій, яка відіграла значну роль у боротьбі за жіночі права та національне відродження українського народу. Основною метою організації було об'єднання жінок навколо ідеї національної незалежності, підвищення освіченості та активності українських жінок, а також боротьба за рівні права в суспільстві. Відзначаючись високим рівнем організаційної роботи та впливовістю, Жіноча громада стала важливим центром соціально-культурної діяльності для жінок в Австро-Угорщині, виступаючи в ролі каталізатора змін у ставленні до жінок та їхньої участі в суспільному житті.

Організація «Жіноча громада» була створена з метою не тільки культурного піднесення жінок, але й з прагненням досягти політичної активності. Її членкині активно працювали над організацією освітніх курсів для жінок, що дозволяло їм здобувати знання та отримувати можливість брати участь у суспільному житті на рівні з чоловіками. Це була організація, яка підкреслювала важливість освіти для жінок як інструменту емансипації. Членкині «Жіночої громади» були переконані, що для того, щоб змінити своє становище в суспільстві, жінки повинні бути освіченими і мати можливість впливати на соціальні процеси. Вони виступали за рівний доступ до освіти для жінок, що стало важливим кроком у боротьбі за гендерну рівність [39].

Одним із ключових аспектів діяльності «Жіночої громади» було її прагнення до національного відродження українського народу через розвиток культури та мови. Організація активно підтримувала національні ініціативи, спрямовані на збереження та поширення української культури в умовах австро-угорського панування. Через культурні заходи, лекції та виступи жінки не лише пропагували українські національні ідеї, але й працювали над формуванням національної свідомості серед молоді. У цьому контексті «Жіноча громада» стала важливим культурним осередком, який активно долучався до процесів національного відродження в Україні.

Крім того, організація активно працювала над підвищенням соціального статусу жінок в українському суспільстві. У той час як традиційні погляди обмежували роль жінки переважно до домашнього простору, представниці "Жіночої громади" виступали за розширення прав жінок у публічній сфері. Вони ініціювали кампанії з підвищення громадської активності жінок, що включало організацію жіночих конгресів, культурних та наукових заходів, що дозволяло привернути увагу до проблем жінок у суспільстві та шукати шляхи їх вирішення. Їхня діяльність стала важливим кроком до зміни ставлення до жінок не тільки в контексті українського руху, але й у ширшому соціальному контексті Австро-Угорщини.

Загалом, «Жіноча громада» стала важливим інструментом боротьби за права жінок та національне відродження, активно формуючи нові погляди на роль жінок в суспільстві та національному житті. Її діяльність стала важливою частиною соціально-політичного та культурного руху, що виник в умовах Австро-Угорщини, і продовжила впливати на розвиток українського жіночого руху в наступні десятиліття. Жіноча громада стала прикладом того, як жіноча солідарність і організованість можуть сприяти значущим змінам у суспільному житті та культурному розвитку [58].

РОЗДІЛ 3. ЖІНКИ В УКРАЇНСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ РУСІ НАПРИКІНЦІ XIX – ПОЧАТКУ XX СТ. В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ

3.1. Соціально-політичні умови діяльності жіночих організацій на українських землях у складі Російської імперії

Соціально-політична ситуація в Російській імперії наприкінці XIX — початку XX століття була важким і обмеженим середовищем для розвитку жіночих організацій. Політична репресивність, що характеризувала імперський режим, створювала серйозні труднощі для діяльності не лише політичних, але й соціальних організацій, серед яких і жіночі. Система самодержавства, цензура, заборони на вільний вираз думок і наявність численних законодавчих обмежень значно ускладнювали організаційну та громадську активність жіноцтва на

українських землях. Жінки, як і більшість представників підданих Російської імперії, не мали достатнього доступу до свободи слова, свободи зібрань та інших громадянських прав, що значно обмежувало їхні можливості для реалізації своїх прав та участі в громадському житті.

Імперія була надзвичайно жорстко централізованою державою, де політичні, соціальні та культурні процеси підпорядковувалися вищій владі. Влада намагалася тримати під контролем навіть найменші прояви організованості серед населення, включаючи жіночі ініціативи. Будь-яка форма політичного протесту чи активності, що ставала загрозою для існуючого режиму, піддавалася репресіям. У таких умовах діяльність жіночих організацій не могла бути відкритою і повинна була проводитися з особливою обережністю. Багато організацій, що виступали за рівноправ'я жінок або активно підтримували національний рух, змушені були діяти в підпіллі або в умовах цензури, що значно ускладнювало їхню ефективність. Репресивні заходи щодо діяльності громадських організацій, зокрема жіночих, часто призводили до ліквідації таких об'єднань або до значних обмежень у їхній діяльності [6].

Цензура в Російській імперії обмежувала свободу вираження думок і неможливість відкрито обговорювати важливі соціальні питання. Жінки, які прагнули привернути увагу до своїх проблем чи висловити погляди на суспільну роль жінок, часто стикалися з труднощами, пов'язаними з контролем за публікаціями.

Будь-які публікації, які включали у собі вимоги щодо змін у статусі жінок, просвітницькі статті або заклики до рівноправності, могли бути заборонені. Цензори і поліція ретельно стежили за тим, щоб ніхто не порушував «норму», не допускаючи публічного обговорення навіть найелементарніших прав жінок, як то право на освіту, роботу чи участь у політичному житті. Таким чином, жіночі організації мали дуже обмежені можливості для відкритої і безперешкодної діяльності, і лише через нелегальні канали чи інші форми підпільної роботи вони змогли хоча б частково досягти успіху у своїй діяльності.

Проте, попри ці труднощі, деякі жіночі організації все ж змогли знайти шляхи для вираження своїх ідей і організації своєї діяльності. Вони створювали культурні та освітні ініціативи, не порушуючи суворі закони імперії, але водночас звертаючись до важливих соціальних питань. Їхня діяльність була направлена на створення можливостей для жінок здобувати освіту, а також на підвищення обізнаності серед жінок про їхні права та можливості. Вони намагалися використовувати культурні форми вираження своїх вимог, такі як літературні твори, лекції, конференції, а також створювали закриті групи, де жінки могли обговорювати питання їхніх прав та розвитку. Однак ці організації працювали в дуже складних умовах, часто на межі закону [13].

Соціально-політичні умови Російської імперії також суттєво впливали на статус і права жінок. В умовах жорсткої патріархальної системи жіноча участь у суспільному та політичному житті була вкрай обмежена. Усі важливі соціальні, економічні та політичні рішення приймалися чоловіками, а жінки часто не мали права голосу навіть на рівні домашнього господарства, не кажучи вже про громадську діяльність. Відсутність базових прав на освіту, працю, а також право брати участь у політичних процесах значно знижувала можливості для жіночої активності в Російській імперії. На цьому тлі, жіночі організації виступали як важливі осередки емансипації, борючись не лише за покращення становища жінок, але й за їхню рівність у суспільстві.

Незважаючи на обмеження, жіночі організації в умовах політичної репресії та соціальної нерівності змогли стати важливими агентами змін. Вони прокладали шлях до осмислення питання прав жінок і починали піднімати ці питання на рівні культурних і просвітницьких ініціатив. Це стало важливим етапом у розвитку жіночого руху в Україні, а також у боротьбі за права жінок у Російській імперії в цілому. Організації, такі як «Товариство руських жінок» або «Жіноча громада», були першими кроками до становлення потужного руху, який з часом буде значно більш відкритим і націленим на вирішення глобальних проблем рівноправ'я та соціальних змін. Вони стали прикладом того, як навіть у найбільш репресивних умовах можливо добиватися змін, зокрема через

культурно-просвітницьку діяльність та створення платформ для обміну ідеями між жінками [9].

Соціальні умови на українських землях Російської імперії в кінці XIX — на початку XX століття характеризувалися глибокими патріархальними традиціями, які визначали роль жінок в суспільстві. Важливими аспектами такого соціального устрою були суворі обмеження на освіту жінок, їхнє обмежене право на працю та політичну участь, а також уявлення про жінку як переважно домашню і пасивну фігуру. Більшість жінок не мала змоги отримати систематичну освіту, оскільки для жінок було доступно лише обмежене коло навчальних закладів, в основному з жіночими класами або домашніми курсами. Крім того, існувала значна дискримінація в професійному секторі — жінки могли працювати в основному в низькооплачуваних сферах, таких як вчителі, медсестри або швачки, що значно обмежувало їх можливості в кар'єрному зростанні [14].

Проте, на тлі цієї соціальної ізоляції виникали жіночі організації, які боролися за покращення становища жінок та їхню більшу участь у суспільному житті. Спостерігаючи за ситуацією з обмеженими можливостями, представниці жіночих об'єднань почали створювати платформи для освіти, культурного розвитку і соціальної активності, оскільки вони вважали, що ключем до зміни соціального статусу жінок є доступ до освіти і саморозвитку. Вони організовували курси, лекції та літературні вечори, які дозволяли жінкам здобувати знання і обмінюватися досвідом. Ці заходи часто проводилися в рамках культурно-просвітницьких організацій, де жінки могли виступати в ролі викладачів, активісток і учасниць дискусій. Таким чином, вони створювали нову культурну атмосферу, яка стимулювала розширення прав і можливостей жінок.

Суттєвим моментом у розвитку жіночого руху стало також поширення національної свідомості, яке поступово охоплювало жіночу частину українського населення. В Україні жінки почали активно долучатися до національного руху, оскільки вони бачили в ньому не лише шлях до

національної свободи, а й можливість для покращення свого соціального статусу. Жіночі організації стали важливими осередками не тільки для поширення національної ідеї, а й для активізації участі жінок в політичному житті. Ідеї національного відродження стимулювали жінок до боротьби за свої права та рівноправність, адже тільки через національну незалежність можна було отримати рівність у соціальному, культурному та політичному контексті [70].

Крім того, в умовах Російської імперії на українських землях жінки, як частина національних меншин, стикалися з подвійною дискримінацією: як жінки за статевою ознакою і як представниці української нації, що перебувала під гнітом чужої влади. Це створювало певні труднощі в організації жіночих об'єднань, адже боротьба за національні права була тісно пов'язана з боротьбою за гендерні права. Часто жіночі організації мали боротися не лише з обмеженнями, накладеними на жінок, але й з політичною репресією, яка зумовлювалася більш загальними умовами репресивного режиму імперії.

Однак, незважаючи на складні соціально-політичні умови, жіночі організації на українських землях Російської імперії змогли розвивати важливі культурні ініціативи, які сприяли підвищенню рівня освіти серед жінок, їхньому самоусвідомленню та участі у суспільному житті. Ці організації також стали важливим елементом у формуванні національної свідомості українського жіноцтва, що зіграло значну роль у майбутньому розвитку українського руху в цілому. Жіноча активність у цей період демонструвала не лише прагнення до соціальних змін, але й готовність долати існуючі обмеження і шукати можливості для розвитку [66].

На українських землях Російської імперії соціально-політичні умови для діяльності жіночих організацій були значно ускладнені впливом як зовнішніх, так і внутрішніх факторів. Одним із найбільших обмежень було політичне становище імперії, де навіть найменші спроби досягти змін у суспільстві, зокрема в галузі прав жінок, часто призводили до прямого втручання влади, переслідувань і репресій. Однак, незважаючи на ці труднощі, жіночі організації

активно брали участь у національному русі, сприймаючи його як важливий шлях до досягнення соціальної та політичної рівноправності.

Важливим аспектом діяльності жіночих організацій було їхнє активне залучення до національного відродження, яке отримало потужний розвиток у середині XIX — на початку XX століття. Зокрема, жінки активно підтримували ідеї національної автономії та культурного відродження, розуміючи, що це єдиний шлях до забезпечення своїх прав і рівності. У контексті національної боротьби, жіноче питання було не менш важливим, оскільки жінки, на відміну від чоловіків, були пов'язані з домашнім господарством, родиною, але разом з тим мали великий вплив на виховання майбутнього покоління національно свідомих громадян.

Один із важливих аспектів у діяльності жіночих організацій того часу полягав у розвитку освітніх ініціатив. Система освіти для жінок у Російській імперії була обмеженою, і доступ до вищої освіти для представниць жіночої статі був мінімальним. Тому жіночі організації стали важливими осередками культурної просвіти. Вони відкривали можливості для здобуття знань через організацію курсів, лекцій та інших просвітницьких заходів. Це стало особливо важливим у контексті того, що жінки в Україні часто перебували на низькому рівні соціального розвитку через відсутність можливостей для освіти. Просвітницька діяльність жіночих організацій сприяла культурному підйому жіноцтва, підвищенню його самооцінки і рівня свідомості, а також дало можливість жінкам брати активнішу участь у політичному житті [47].

Незважаючи на обмеження, накладені імперією, жінки активно підтримували участь у громадському житті, особливо в сферах, які стосувалися їхніх прав і прав національних меншин. Національний рух, що отримував популярність у цей період, став не лише платформою для боротьби за незалежність, але й для боротьби за права жінок, які ставали важливими агентами змін. Жіночі організації не лише підтримували національні ініціативи, а й активно брали участь у просвітницькій та культурній діяльності, що сприяло

розвитку української культури та ідентичності. Це було основою для їхньої подальшої активності у боротьбі за рівноправ'я та права жінок в Україні.

У середині XIX – на початку XX століття, жіночі організації в Україні стали не лише осередками для культурного й освітнього розвитку жінок, але й важливими осередками національної та соціальної боротьби. Як і в інших частинах Російської імперії, жінки на українських землях стикалися з глибокими соціальними, культурними та політичними обмеженнями, але, незважаючи на це, вони почали активно боротися за свої права. Важливою складовою їхньої діяльності була не тільки боротьба за освіту, але й за політичні права, зокрема за право голосу, участь у політичних процесах та представництво в органах влади.

Жіночі організації в Україні того часу активно підтримували національний рух, сприймаючи боротьбу за національне відродження як шлях до досягнення рівності та свободи для всіх громадян, включаючи жінок. Це було особливо важливо в умовах Російської імперії, де українці, як національна меншина, зазнавали постійного тиску й обмежень з боку центральної влади. Жіноча частина національного руху в Україні стала важливим чинником у підтримці ідеї української автономії, розвитку національної культури та мовного відродження.

Однією з ключових організацій, яка активно працювала в Україні в кінці XIX — на початку XX століття, була «Жіноча громада», яка ставала важливим осередком не лише для просвіти та культурного розвитку, але й для політичної активності жінок. «Жіноча громада» організовувала лекції, курси, літературні вечори, що дозволяло жінкам здобувати знання та обмінюватися ідеями щодо жіночих прав і національних питань. Ці організації стали важливим центром для залучення жінок до громадської активності, що в свою чергу сприяло формуванню нового погляду на роль жінки в суспільстві, на її право на участь у політичному житті [37].

Зокрема, діяльність таких організацій, як «Жіноча громада», можна розглядати в контексті не тільки жіночих прав, але й у широкому контексті

боротьби за національне самовизначення українського народу. Жіночі організації ставали важливими партнерами в організації просвітницької діяльності, вищої освіти для жінок, а також у формуванні національної свідомості серед українських жінок. Жіночі об'єднання активно підтримували національне відродження, організовуючи літературні вечори, культурні заходи, публічні лекції з історії та культури України, що ставало не тільки важливим кроком у розвитку національної ідентичності, але й сприяло здобуттю жінками певних прав, зокрема в освітній сфері.

Незважаючи на труднощі, з якими стикалися ці організації, зокрема через відсутність широкої підтримки з боку державних установ, їхня діяльність мала велике значення для розвитку жіночого руху в Україні. Вони не лише боролися за права жінок, а й сприяли зміні ставлення суспільства до жінки, її ролі у суспільному та політичному житті. Ці організації стали важливими осередками для формування нових ідеалів жіночої емансипації, які стали основою для подальших політичних і соціальних змін в Україні в XX столітті.

Жіночі організації в Україні в середині XIX — на початку XX століття стали важливими агентами змін у суспільстві. Вони активізували боротьбу за жіночі права, зокрема за доступ до освіти, участь у політичному житті, рівноправ'я з чоловіками, а також сприяли розвитку національного руху. Їхня діяльність була тісно пов'язана з національною боротьбою, оскільки українські жінки почали активно включатися в боротьбу за незалежність своєї батьківщини, відстоюючи не тільки права жінок, але й права нації.

3.2. Організаційні форми жіночого руху: освітні товариства, благодійні об'єднання, феміністичні гуртки

Одним із найважливіших етапів розвитку жіночого руху в Україні в середині XIX — на початку XX століття стали освітні товариства, які відкривали нові можливості для жінок у боротьбі за рівність прав та доступ до освіти. На фоні обмеженого доступу до освіти для жінок у Російській імперії,

включаючи українські землі, створення та діяльність жіночих освітніх організацій стало справжнім проривом. Важливість цієї діяльності полягає в тому, що освіта стала основним інструментом для жіночої емансипації, змінюючи не лише соціальний статус жінок, а й їхню роль у суспільстві.

У середині XIX століття освітні товариства для жінок почали активно виникати в Україні, що було результатом впливу культурних і суспільних процесів того часу. Зокрема, ідеї європейського просвітництва, боротьба за рівноправ'я та права людини знайшли своє відображення в русі за доступ жінок до освіти. В Україні створення таких товариств було вимушеним кроком через відсутність можливостей для отримання повноцінної освіти в межах традиційної системи, яка була спрямована в основному на освіту чоловіків. Зокрема, в умовах імперської політики жінки не мали змоги навчатися в університетах, а їхня роль у суспільстві часто обмежувалася домашнім господарством та вихованням дітей. Саме тому освітні товариства для жінок стали важливими осередками культурного розвитку, а їхня діяльність сприяла розвитку жіночої свідомості та підвищенню рівня освіти [22].

Перше таке товариство було створене у Львові в середині 1860-х років — Львівське жіноче педагогічне товариство. Воно стало одним із найбільш відомих прикладів на теренах України, яке об'єднало жінок, що прагнули отримати систематичні знання. Це товариство стало основою для організації курсів та лекцій, які надавали жінкам можливість отримати освіту, здобути знання в галузях, які раніше були недоступні для них. Такі товариства діяли як неформальні освітні інститути, що вели активну діяльність у просвітництві, розвивали культурні ініціативи та створювали нові можливості для інтелектуального розвитку жінок.

Важливою складовою освітніх товариств було також те, що вони активно виступали за розвиток жіночої педагогіки та виховання. Жіноче педагогічне товариство в Україні активно організовувало курси, лекції з історії, літератури, мовознавства та інших гуманітарних дисциплін. Це дозволило не лише залучати жінок до інтелектуальної діяльності, а й формувати нове покоління жінок, які

прагнули до зміни свого місця в суспільстві. Серед основних завдань цих товариств було надання жінкам доступу до знань і розвитку їхніх здібностей, що значно змінювало їхню роль у родині та в суспільстві.

Значення цих організацій для розвитку жіночого руху в Україні полягало у тому, що вони не тільки давали жінкам можливість отримати освіту, а й сприяли їхньому соціальному становленню. Вони стали важливими осередками для розвитку жіночої національної свідомості, оскільки через них жінки отримували знання про національні традиції, культуру та мову. Освітні товариства для жінок стали важливими інструментами для подальшої активізації жіночої участі в громадському та політичному житті [10].

Активізація жіночих освітніх організацій була важливою частиною більш широкого руху за емансипацію, спрямованого на досягнення рівноправ'я для жінок у всіх сферах суспільного життя. Через ці товариства жінки отримували можливість виходити за межі традиційних ролей, ставали активними учасниками культурного та соціального життя. Освітні товариства також сприяли формуванню нового ставлення до жінки, адже освіта дозволяла їй розвиватися не лише в професійному плані, а й як особистості, здатної до самостійних рішень.

Такі організації стали основою для подальших змін у суспільстві та готували ґрунт для наступних етапів боротьби за права жінок. Вони дали змогу жінкам не лише отримати освіту, але й активно долучатися до суспільної діяльності, формувати ідеї щодо рівності, прав людини та соціальної справедливості. Жіночі освітні товариства стали важливими кроками до змін у становищі жінок у Російській імперії, а також у розвитку українського жіночого руху в цілому.

Благодійні об'єднання, що з'явилися на українських землях в середині XIX — на початку XX століття, відіграли важливу роль у формуванні соціальної активності жінок і стали невід'ємною частиною загального руху за рівність прав. В умовах Російської імперії, де соціальні та культурні обмеження для жінок були значними, благодійні організації стали своєрідним майданчиком для

виявлення жіночої ініціативи в різних сферах. Такі організації не лише допомагали тим, хто потрапив у скрутні життєві умови, а й відкривали жінкам можливості для публічної діяльності та активного залучення до суспільних процесів [15].

У період становлення благодійних об'єднань жінки на українських землях все частіше ставали ініціаторами та організаторами різноманітних проектів, що сприяли покращенню умов життя для бідних, хворих, дітей-сиріт та інших соціальних груп, які потребували допомоги. Оскільки благодійність часто сприймалася як моральний обов'язок для жінок, організації, які працювали в цій сфері, не лише надавали необхідну допомогу, а й ставали платформами для змін у суспільних відносинах. Жінки, через свою участь у благодійних ініціативах, активно проявляли громадянську позицію, що суттєво змінило їхнє місце в суспільстві.

Однією з найбільш відомих благодійних організацій того часу стала «Товариство допомоги хворим і бідним жінкам», яке активно функціонувало в Україні. Це об'єднання працювало в напрямку забезпечення жінок і дітей мінімальними умовами для гідного життя, допомагало з наданням медичних послуг та іншою підтримкою для соціально незахищених верств населення. Водночас такі організації служили важливими осередками для розвитку жіночої соціальної активності, даючи жінкам можливість не лише активно працювати в сфері допомоги, а й отримувати практичні навички управлінської діяльності, організації роботи в групах та залучення ресурсів для вирішення соціальних проблем.

Благодійні товариства були також важливими осередками, де жінки могли взаємодіяти з представниками інших соціальних груп, а також з чоловіками, які брали участь у цих проектах. Така взаємодія допомогла поступово змінювати традиційні уявлення про роль жінок у суспільстві, даючи можливість жінкам проявляти себе не лише як материнську фігуру, а й як активних учасників громадської та соціальної діяльності. Через ці організації вони здобували досвід управлінської діяльності, навички ведення переговорів, організації подій, що

було надзвичайно важливим для їх подальшого соціального та політичного становлення [42].

У цьому контексті благодійні об'єднання мали важливе значення для розвитку жіночого руху в Україні. Жінки, які брали участь у таких організаціях, не тільки допомагали нужденним, але й зміцнювали свої позиції як активні учасниці громадського та політичного життя. З їхньою допомогою значно покращувалась соціальна інфраструктура для бідних верств населення, а також змінювався соціальний статус жінок, які виявляли ініціативу та здатність до організації суспільно корисної діяльності.

З огляду на це, благодійні організації стали однією з основних форм соціальної активності жінок в Україні в середині XIX — на початку XX століття. Через свою участь у таких ініціативах жінки набували не лише практичних навичок, а й залучали увагу до соціальних проблем, що, в свою чергу, сприяло зміцненню жіночого руху загалом. Вони активно працювали не тільки над покращенням соціальних умов, а й змінювали стереотипи щодо можливостей жінок у публічній і політичній сферах життя. Своєю діяльністю жінки сприяли розвитку національної свідомості, формували нове ставлення до своєї ролі в суспільстві та відігравали важливу роль у загальному русі за емансипацію та рівноправ'я.

Феміністичні гуртки, які стали активно розвиватися в середині XIX — на початку XX століття на українських землях, стали важливою складовою частиною жіночого руху в Російській імперії. У цей період жінки почали осмислювати свою роль у суспільстві не лише через призму традиційних обов'язків, а й як активні учасниці боротьби за свої права та рівноправність. Феміністичні гуртки стали осередками, де жінки могли вільно обговорювати питання, що стосуються їхнього соціального статусу, освітніх можливостей, прав на працю і політичну участь. Вони створювали простір для відкритих дебатів і були важливими платформами для популяризації феміністичних ідей.

Зародження феміністичних гуртків в Україні було прямим наслідком загальноєвропейських процесів розвитку феміністичного руху, зокрема в

Західній Європі та США. Водночас українські феміністичні організації мали свої особливості, оскільки вони розвивалися в умовах імперського гніту та обмежених можливостей для жінок. Проте саме в цих обставинах вони ставали важливими майданчиками для навчання та обміну досвідом, де жінки могли формулювати свої вимоги до суспільства, а також виступати за доступ до освіти, розширення прав у сімейних питаннях, рівність перед законом і вільну участь у політичному житті [46].

Одним з перших таких гуртків був «Літературно-освітній клуб для жінок», який став місцем зустрічей для інтелектуально активних жінок, які прагнули отримати освіту і здобути права, яких вони позбавлені. Цей клуб був організований для жінок, які вважали необхідним навчання не тільки для себе, а й для того, щоб змінити існуючий стан речей у суспільстві, а також отримати можливість бути корисними для своєї нації. Діяльність таких гуртків включала проведення лекцій, обговорень актуальних проблем, що стосуються прав жінок, а також боротьбу з традиційними гендерними стереотипами, які обмежували жінок у багатьох сферах життя.

Крім того, феміністичні гуртки стали осередками культурного та політичного впливу. Вони не лише виступали за права жінок, а й активно пропагували ідеї національного відродження, що зумовлювалося специфікою українського контексту. Членкині феміністичних гуртків обговорювали питання національної ідентичності та культури, виступаючи за те, щоб жінки брали активну участь у збереженні та розвитку національної спадщини. Це надавало руху за права жінок ще один вимір — національний, що було важливо в умовах національної та політичної нестабільності, які панували в імперії.

Завдяки таким гурткам жінки могли не лише здобути необхідні знання, а й отримати досвід організаційної та громадської діяльності. Ці організації стали основою для подальшого розвитку жіночого руху, оскільки вони дозволяли жінкам брати активну участь у боротьбі за свої права, здобувати нові соціальні навички та боротися за рівноправність у суспільстві. Вони змогли згуртувати

навколо себе інтелектуально активних жінок, які не лише прагнули до особистого розвитку, а й відчували відповідальність за зміну соціального ладу.

Феміністичні гуртки стали важливими етапами в еволюції жіночого руху, оскільки вони сприяли розвитку жіночої свідомості та підтримці ідеї емансипації. Вони дозволяли жінкам відчутися своєю важливістю як членів суспільства, що здатні на зміни і мають право на рівні можливості з чоловіками. Важливо, що цей рух не був лише інтелектуальним — він активно впливав на соціальні практики, формував громадянську позицію жінок і сприяв подальшим соціальним змінам. Такі організації стали основою для створення нових жіночих ініціатив, які вийшли за межі цих гуртків і поширилися на ширший рівень національної і політичної боротьби за права жінок [24].

Феміністичні гуртки стали важливими осередками культурної і політичної активності в Україні на початку XX століття, оскільки вони дозволяли жінкам активно включатися у процеси боротьби за свої права та рівноправність у суспільстві. В умовах Російської імперії, де права жінок були суттєво обмежені, створення таких об'єднань стало важливим кроком на шляху до соціальних змін. Одним із головних аспектів діяльності цих гуртків була боротьба за рівний доступ до освіти, участь у громадському та політичному житті, а також підвищення ролі жінок у національному відродженні України.

Одним із найбільш значущих феміністичних гуртків був «Жіночий літературно-освітній гурток», який діяв в українських містах, зокрема у Львові та Києві. У цих організаціях обговорювались питання не тільки жіночих прав, а й національних проблем, що на той час були особливо актуальними для України. Вони стали своєрідними майданчиками для розвитку жіночої інтелектуальної діяльності, де жінки могли не лише ділитися досвідом, а й разом розробляти стратегії для подолання соціальних бар'єрів, що обмежували їх можливості.

Учасниці феміністичних гуртків активно виступали за розширення можливостей для жінок у різних сферах життя, зокрема в галузі освіти. Одним із основних питань, яке піднімали такі організації, була проблема обмеженого

доступу до вищої освіти для жінок. Феміністки виступали за відкриття університетів для жінок, створення спеціальних освітніх програм і курсів для розвитку жіночої інтелектуальної активності. Вони намагалися вплинути на культурні норми того часу, що зводили роль жінок до домашніх обов'язків, намагаючись довести, що жінки мають рівні права на отримання знань і саморозвиток [30].

Такі гуртки не тільки ставили питання жіночих прав, а й піднімали важливі соціально-політичні теми, зокрема питання національної ідентичності та культурного розвитку. В умовах, коли український народ перебував під контролем імперій, національне відродження було невід'ємною частиною боротьби за права жінок. Жіночі феміністичні гуртки активно підтримували ідеї національної свідомості, адже багато учасниць вважали, що боротьба за права жінок і боротьба за національну гідність тісно пов'язані. Вони пропагували важливість збереження української культури, мови та традицій, водночас визнаючи, що національне відродження не може відбуватися без повної участі жінок у цьому процесі.

Діяльність феміністичних гуртків мала важливий вплив на розвиток українського жіночого руху. Через ці об'єднання жінки могли не лише обмінюватися ідеями та досвідом, а й знаходити підтримку в боротьбі за свої права. Крім того, завдяки таким майданчикам, жінки змогли здійснити значний культурний вплив на суспільство, популяризуючи феміністичні ідеї та сприяючи їх поширенню серед широких верств населення. З часом їхні ініціативи стали основою для більш масштабних рухів за права жінок, які охопили не лише інтелектуальну еліту, а й простих жінок, заохочуючи їх брати участь у соціальних та політичних процесах.

Таким чином, феміністичні гуртки на українських землях стали важливим етапом у розвитку жіночого руху, оскільки вони не лише давали жінкам можливість для самореалізації, але й сприяли соціальним та культурним змінам, що стали основою для подальших змін у соціальній ролі жінок в Україні. Ці організації відіграли важливу роль у боротьбі за рівноправ'я, а також у

формуванні нової жіночої ідентичності, що відповідала вимогам сучасності та національного відродження [21].

3.3. Участь жінок у національно-визвольному русі та культурно-просвітницькій діяльності (Марія Грушевська, Софія Русова)

Марія Грушевська була однією з ключових фігур в українському національно-визвольному русі кінця XIX — початку XX століття. Її діяльність стала важливим вкладом у розвиток української національної ідеї та культурного відродження. Як одна з перших жінок, яка активно включилась у громадсько-політичне життя, Грушевська мала великий вплив на формування національної свідомості серед української інтелігенції, особливо серед жінок. Вона була не лише членом кількох культурно-освітніх організацій, а й активною учасницею ряду наукових та культурних ініціатив, які сприяли популяризації ідеї національної незалежності.

Марія Грушевська належала до того покоління жінок, які розуміли необхідність освітнього і культурного розвитку як основу для національної свободи. Вона була активно залучена до роботи в українських культурних і просвітницьких товариствах, що діяли на території Австро-Угорщини та Російської імперії, де діяли численні ініціативи, спрямовані на поширення національної свідомості серед різних верств населення. Її внесок у розвиток національної культури та освіти був значущим, оскільки вона була однією з тих, хто активно працював над створенням національних навчальних закладів, а також активно просував ідею національної самосвідомості серед жінок.

Серед основних аспектів діяльності Грушевської варто виділити її роль у організації культурно-освітніх заходів, на яких обговорювались питання національної ідентичності, культури та освіти для жінок. Вона була одним із засновників жіночих організацій, що на той час ставали важливими осередками для поширення національної ідеї. Її педагогічна діяльність також була спрямована на забезпечення рівних прав для жінок у сфері освіти. Саме завдяки

таким зусиллям українські жінки змогли почати розширювати свої можливості, здобуваючи освіту і культурний капітал, що сприяло їхній активній участі в національно-визвольних процесах [18].

Крім того, Грушевська була дуже активною в науковій сфері, зокрема в галузі історії. Її наукові праці мали великий вплив на розвиток української історичної науки, а також на формування національної ідентичності через осмислення історії України. Вона активно працювала над вивченням історії та культури українського народу, наголошуючи на важливості збереження національних традицій та ідентичності. Її праці не лише вражали глибиною досліджень, а й сприяли поширенню знань серед широких верств населення, що було особливо важливо в умовах політичних обмежень, які існували на той час в Російській імперії.

Одним із основних напрямів діяльності Грушевської було її сприяння розвитку жіночого руху в Україні. Вона вважала, що для того, щоб національна ідея стала основою суспільної свідомості, жінки повинні бути активними учасниками цього процесу. Це включало не тільки підтримку освіти для жінок, а й заохочення їхнього участі в суспільному та політичному житті. Марія Грушевська стала своєрідним мостом між науковим світом та жінками, що бажали змін у своєму соціальному становищі.

Її активна участь у жіночих організаціях, таких як «Жіноча громада», де вона допомагала організовувати заходи, що пропагували національні цінності та права жінок, також була надзвичайно важливою. Вона розуміла, що національне відродження неможливе без активної участі жінок, і її діяльність у цьому напрямку стала значущим кроком у боротьбі за емансипацію та рівноправ'я жінок. Водночас, вона виступала за залучення жінок до соціальних і політичних процесів, оскільки вважала, що тільки через активну участь у суспільному житті можна забезпечити національну незалежність і соціальні зміни.

Тому участь Марії Грушевської у національно-визвольному русі є невід'ємною частиною української історії кінця XIX — початку XX століття. Її діяльність у сфері культури, освіти та жіночого руху зробила величезний внесок

у формування національної свідомості, і саме завдяки її зусиллям багато українських жінок змогли стати активними учасниками національного відродження [4].

Софія Русова була однією з найвпливовіших жінок національно-визвольного руху в Україні на початку ХХ століття, а її діяльність у культурно-просвітницькій сфері справила значний вплив на розвиток української національної ідентичності. Вона була видатною діячкою, педагогинею, організаторкою, яка своєю працею допомагала формувати українську націю в умовах політичної неволі. Русова не тільки активно виступала за рівність прав жінок, а й була глибоко переконана, що розвиток національної свідомості українців неможливий без значного вкладення зусиль у освітню діяльність, зокрема в тому, що стосується жіночої освіти. Вона була переконана, що національне відродження та культурний розвиток неможливі без залучення жінок до цих процесів.

Одним із основних аспектів діяльності Софії Русової був її внесок у розвиток освіти для жінок. Вона була автором численних праць, в яких розглядала питання жіночої освіти і необхідності її реформування. Її діяльність у цьому напрямку була направлена на те, щоб жінки отримували рівні можливості для навчання та розвитку. Вона прагнула до того, щоб українські жінки могли здобувати освіту на рівні з чоловіками, оскільки розуміла, що без цього неможливий прогрес у розвитку національної ідентичності. Софія Русова активно виступала за створення навчальних закладів для жінок, була однією з ініціаторок заснування педагогічних курсів для дівчат, які готували жінок до роботи в освіті та культурній сфері. Вона переконана, що саме через освіту жінки можуть брати активну участь у суспільному житті та в процесі національного відродження.

Софія Русова також була дуже активно залучена до організації культурних заходів, які мали на меті поширення національних цінностей серед українців. Її роль у культурно-просвітницькому русі не обмежувалась лише педагогічною діяльністю; вона була організатором численних літературних вечорів,

театральних вистав та інших культурних ініціатив, які мали на меті підтримку української мови та культури. Особливу увагу вона приділяла розвитку українського театру та літератури, активно працюючи з митцями та письменниками, щоб сприяти розвитку національної культури в умовах політичної репресії [3].

Софія Русова була також переконаною прихильницею жінок-активісток у національно-визвольному русі. Вона вважала, що жінки повинні активно брати участь у політичному та соціальному житті, і саме через таку участь можна змінити соціальне становище жінок і сприяти національному відродженню. Вона активно підтримувала створення жіночих організацій, таких як "Жіноча громада", і брала участь у їх діяльності. Русова пропагувала ідеї рівноправ'я і свободи для жінок, зокрема через участь жінок у національних і культурних процесах. Вона вважала, що жінки не тільки мають право на рівноправність, а й повинні бути основними носіями національної культури, що включає в себе мову, традиції, мистецтво та національні цінності.

Софія Русова, завдяки своїй освітній та культурній діяльності, зробила важливий внесок у розвиток жіночої освіти, національної свідомості та культурного відродження України. Її ініціативи в галузі освіти, культури та національного відродження були спрямовані на підвищення ролі жінок у суспільному житті, а також на розвиток національних традицій та цінностей. Її діяльність мала далекосяжний вплив на розвиток українського жіночого руху і стала основою для подальших досягнень у галузі рівноправності та національного самовизначення. Її внесок у культурно-просвітницьку діяльність є невід'ємною частиною національного руху і залишається актуальним до сьогодні.

Жіночі організації в Україні наприкінці XIX — початку XX століття стали важливими осередками, де активно підтримувалася ідея національної незалежності, і значна роль у цьому процесі належала саме Марії Грушевській та Софії Русовій. Через свою діяльність вони сприяли розвитку національної свідомості серед українців, водночас акцентуючи увагу на важливості жіночої

участі в цьому процесі. Однак важливе значення в їхній діяльності мали не тільки культурно-просвітницькі ініціативи, а й підтримка національно-визвольного руху, в якому жіночі організації також відігравали не останню роль. Важливо зазначити, що через численні культурно-освітні ініціативи, які проводили жіночі організації, було створено основи для політичного і національного пробудження на той час у суспільстві, що не мало б успіху без активної підтримки з боку жінок [6].

Жінки, як учасники національно-визвольного руху, відігравали важливу роль у формуванні національної свідомості серед українців, навіть якщо це часто не помічалось в загальному контексті національного відродження. Роль жінок у національному русі не обмежувалася лише участю в освітніх заходах, але також включала діяльність в національних політичних об'єднаннях, які проводили політичні кампанії, закликаючи до національного визволення. Вони активно підтримували національну ідею, залучали до боротьби за національні права інтелігенцію та простих українців, забезпечуючи широкий резонанс національних рухів серед широких мас населення.

Марія Грушевська та Софія Русова були не просто учасницями культурно-просвітницької діяльності, а й активними діячками, які впливали на національні політичні процеси, сприяючи таким чином розвитку української нації. Вони розуміли, що національна свобода можливі лише за умови активної участі жінок в національному русі, і саме через їхні зусилля жінки почали сприймати себе як рівноправних учасників цього процесу. Це не лише сприяло розвитку національної ідентичності, але й стало основою для досягнення рівноправ'я жінок у суспільному та політичному житті.

Проте, незважаючи на важливість жіночої участі в національному русі, соціально-політичні обмеження та патріархальні настрої часто стримували розвиток жіночих організацій. Проте саме в цей період були закладені основи для розвитку сучасного українського жіночого руху, який на той час лише починав виявляти себе в широких масштабах. Жінки стали важливими учасниками не лише в освітніх організаціях, але й у більш радикальних рухах,

які боролися за національні права і рівність. Їхня роль була непомітною на перший погляд, однак їхній внесок у підтримку національної ідеї, а також у боротьбу за права жінок був значним [8].

Активність жінок у національно-визвольному русі мала великий вплив на формування національної свідомості серед українців і стала невід'ємною частиною боротьби за незалежність. Вони долучались до освітніх та культурних ініціатив, активно підтримували національне відродження, брали участь у політичних кампаніях, що мали на меті визволення України від колоніального гніту.

Таким чином, важливість жіночої діяльності в національному русі є очевидною і не підлягає сумніву, оскільки саме через жіночі організації та діяльність Грушевської та Русової була сформована національна свідомість, яка дала поштовх національній революції в Україні.

Перешкоди та досягнення жінок у національно-визвольному русі в Україні, зокрема в умовах Російської імперії та Австро-Угорщини, є важливим аспектом для розуміння ролі жінок у боротьбі за національне відродження та за рівні права. Хоча їхній внесок був значним, він часто залишався в тіні через соціальні та політичні обмеження, які накладалися на жінок в обох імперіях. Проте, незважаючи на ці перешкоди, жінки змогли досягти значних успіхів у боротьбі за права і за національну самобутність України. Вони не тільки підтримували національні рухи, але й активно формували політичні та культурні ініціативи, які сприяли національному відродженню.

Однією з основних перешкод для жінок було соціальне обмеження, яке позначалося на всіх рівнях їхнього життя. У Російській імперії, як і в Австро-Угорщині, жінки часто були обмежені в політичних правах та можливостях для реалізації своїх амбіцій у суспільному житті.

Традиційно їхня роль зводилася до сімейних обов'язків, а участь у публічному житті була або заборонена, або сприймалася з недовірою. Більшість жіночих організацій, які виникали в цей час, здебільшого займалися

просвітницькою діяльністю, освітою і благодійністю, що розглядалося як прийнятна форма участі жінок у суспільному житті. Однак через ці обмеження багато потенційно важливих жіночих ініціатив залишалися на маргінесі політичного процесу [46].

Зокрема, в умовах Російської імперії, де жінки були позбавлені права голосу і не мали можливості брати участь у політичному житті, їхній внесок у національний рух був обмежений. Тому вони шукали альтернативні форми боротьби, і одним із найбільш значущих напрямків стало створення жіночих організацій, які сприяли поширенню національної свідомості. Проте їхня діяльність не обходилася без проблем.

Жіночі організації часто стикалися з цензурою, репресіями з боку влади, а також з відсутністю підтримки з боку суспільства, яке вважало, що політика та національне відродження — це справи чоловіків. Жінки боролися з цими соціальними стереотипами, доводячи свою здатність і важливість у національному русі.

У Австро-Угорщині ситуація була дещо іншою, оскільки хоча жінки не мали повної політичної свободи, їхня участь у громадському житті була більш доступною, і вони мали більше можливостей для реалізації своїх ідей. Тут виникали жіночі організації, які активно підтримували національне відродження українського народу. Важливу роль у цьому процесі відігравала «Жіноча громада», яка не лише займалася освітньою діяльністю, а й активно брала участь у культурних і політичних процесах. Однак і в Австро-Угорщині жінки стикалися з обмеженнями, що стосувалися їхнього місця в політиці. Зокрема, значна частина жіночих ініціатив була спрямована на пропаганду національних цінностей і культурної спадщини, але їхній вплив на політичні рішення залишався обмеженим.

Попри ці перешкоди, жінки досягли значних результатів у боротьбі за права і національне відродження. Завдяки активній діяльності таких постатей, як Марія Грушевська та Софія Русова, вони змогли впливати на розвиток національного руху, створювати освітні заклади, культурні інституції та брати

участь у створенні національних організацій, які згодом стали основою для більш радикальних політичних рухів [50].

Їхній внесок в історію українського націоналізму є невід’ємною частиною процесу національного відродження. Таким чином, незважаючи на численні соціальні і політичні обмеження, жінки стали активними учасниками національного руху, а їхня боротьба за рівність і національну свободу стала важливим етапом у формуванні сучасної української нації.

ВИСНОВКИ

Жінки в українському національному русі наприкінці XIX - на початку XX століття відігравали важливу роль у процесах національного відродження та боротьби за соціальні і політичні права. Їхній внесок у ці процеси був суттєвим, хоча часто залишався непоміченим або недооціненим. Зокрема, в умовах імперської влади — як в Російській імперії, так і в Австро-Угорщині — жінки стикалися з численними соціальними, культурними та політичними обмеженнями, які значною мірою обмежували їхню активність у публічному житті. Проте, незважаючи на ці труднощі, українські жінки змогли здобути значні досягнення у сфері національного відродження, створенні культурних та освітніх організацій, а також боротьбі за рівноправність.

Особливу роль у національному русі відіграли українські жіночі організації, які виникли як реакція на необхідність підтримки національної ідентичності та збереження національних традицій. В умовах Російської імперії та Австро-Угорщини ці організації ставали важливими осередками культурного, освітнього та політичного життя. Організації на кшталт «Жіночої громади» в Австро-Угорщині активно пропагували ідеї національної самобутності, підтримували культурні ініціативи і допомагали жінкам реалізувати свої права на освіту та професійну діяльність. Водночас ці організації зіткнулися з великою кількістю обмежень і репресій, які значною мірою знижували їхню ефективність на політичному фронті.

Важливо зазначити, що жінки, зокрема Марія Грушевська і Софія Русова, відіграли ключову роль у формуванні культурної та політичної національної свідомості. Їхня діяльність була спрямована не лише на розвиток освіти та культури, але й на боротьбу за права жінок та їхню участь у публічному житті. Грушевська, наприклад, була переконана, що без участі жінок у національних і політичних процесах Україна не зможе досягти своєї мети. Вона активно працювала над підвищенням культурної та освітньої свідомості українців, у тому числі через організацію різноманітних культурних ініціатив, а також підтримку жіночої освіти, що вважалося важливим кроком для національного відродження.

Національно-визвольний рух на території України не був би таким потужним без участі жінок у цьому процесі. Їхня боротьба за права та за національне відродження створила основу для розвитку українського націоналізму та культурного руху, які вплинули на подальші етапи національної боротьби за незалежність. У цей період жіночі організації стали важливими учасниками культурно-просвітницької діяльності, завдяки якій вдалося зберегти національні традиції, мову та культуру, що було надзвичайно важливим в умовах політичного і культурного гніту.

Аналіз перешкод і досягнень українських жінок у національному русі показує, що незважаючи на соціальні й політичні обмеження, вони змогли здобути певні права і досягти значних результатів у боротьбі за національне відродження. Жінки, активно залучені до культурно-просвітницької діяльності, стали важливою частиною руху за національну ідентичність і за права українців. Їхній внесок у розвиток української культури, освіти та національної свідомості не можна переоцінити.

Загалом, роль жінок у національно-визвольному русі України наприкінці XIX - на початку XX століття є значною, і їхня діяльність у боротьбі за права і національне відродження стала важливим етапом у становленні сучасної української нації. Незважаючи на труднощі і перешкоди, які накладалися на них

через соціальні стереотипи і політичні обмеження, жінки змогли сформувати організації, що стали фундаментом для подальших успіхів національного руху.

Таким чином, підсумовуючи, можна стверджувати, що роль жінок у національно-визвольному русі на всіх етапах його розвитку була визначальною. Їхні зусилля, спрямовані на відродження національної ідентичності та на боротьбу за рівноправність, стали основою для культурного, соціального та політичного відродження України в умовах імперської політики. Жінки стали ключовими фігурами у цьому процесі, і їхній внесок вартий визнання і пам'яті в історії українського націоналізму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Айненкель Анджей. Українське питання в політиці Речі Посполитої та концепціях і заходах українських політичних сил у міжвоєнний період (1918-1939). Україна-Польща: важкі питання. Т. 10. Матеріали XI Міжнародного 83 семінару істориків «Українсько-Польські відносини під час Другої Світової війни». 2016. С. 141-154.
2. Аніщенко О. Деякі аспекти розвитку жіночої педагогічної освіти в Україні. Початкова школа. 2010. №3. С. 46-47.
3. Аніщенко О. Жіноча професійна освіта для національних меншин в Україні (80-ті роки XIX ст. – 1917 р.). Професійна освіта: педагогіка і психологія. 2009. №1. С. 297-306.
4. Аніщенко О. Розвиток професійної освіти жінок в Україні (1863-1917 рр.). Педагогіка і психологія професійної освіти. 2009. №3. С. 369-379.
5. Барбара Людмила. Ідеологічні основи політичної діяльності Мілени Рудницької. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 6: Історичні науки. Вип.10. Київ: Видавництво НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2013. С. 209-219

6. Благий В. Шкільництво в Галичині на початку ХХ ст.: історико-соціологічний аспект. Львів: Інститут українознавства НАНУ. 2009. 75 с.
7. Богачевська-Хом'як М. Біле по білому. Жінки в громадському житті України 1884 – 1939. К.: Либідь, 2015. 434 с
8. Богачевська-Хом'як М. Націоналізм і фемінізм: провідні ідеології чи інструменти для з'ясування проблем? Гендерний підхід: історія, культура, суспільство. 2003. С. 166- 181
9. Буроменський М. Участь жіночих організацій у законотворчості : український та зарубіжний досвід. Перспективи паритетної демократії у політико-правовому полі України : зб. наук. ст. / Акад правових наук України, Харк. центр жіночих дослідж. 2007. С. 105–114.
10. Вітрук Л. Д. Про громадсько-політичну діяльність робітниць України в 1926–1932 рр.. Український історичний журнал. 2005. № 12. С. 60-80.
11. Вітрук Л. Д. Участь жінок у промисловому будівництві на Україні (1926–1929 рр.) . Український історичний журнал. 2005. № 3. С. 102-119.
12. Ворчакова І. Є. Жіночий рух у суспільно-політичному житті України: витоки, здобутки, проблеми та перспективи : автореф. дис. ... канд. політ. наук : спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси». 2010. 40 с.
13. Вороніна М. С. Жіноча професійна освіта у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. Проблеми історії та археології України : матеріали міжнар. наук. конф., (Харків, 16-18 трав. 2011 р.).. С. 133
14. Вороніна М. С. Професійна освіта як ознака гендерної стратифікації жінок (в др. пол. ХІХ – на поч. ХХ ст.) Зб. наук. пр. Історія та географія Харк. нац. пед. ун-т. ім. Г. Сковороди. 2012. Вип. 9. С. 33–38.
15. Власенко Н. С. Гендерна статистика для моніторингу досягнення рівності жінок і чоловіків. Н. С. Власенко, Л. Д. Виноградова, І. В. Качалова ; НАН України, Інст держави і права ім. В. М. Корецького. К., 2010. 54 с.
16. Гавришко Марта. Ставлення представників ліберального фемінізму в Галичині до ОУН у 1929–1939-х роках. Україна: культурна спадщина,

національна свідомість, державність. Вип. 24: Український визвольний рух середини XX століття в контексті суспільно-політичних ідей, подій та обставин. Гол. редкол. Микола Литвин. НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. 2014. С. 85-97

17. Гачковський М. «Мілена Рудницька – українська жіноча та національна діячка, депутат польського сейму в 1928- 1935 рр.» Гуманітарні науки. №2(22) 2011. 110-122 с.

18. Гендерний підхід: історія, культура, суспільство / Львівський національний ун-т ім. Івана Франка та ін. Л.: ВНТЛ-Класика, 2013. 254 с.

19. Глиняний В. П. Історіографічний огляд проблеми правового становища заміжньої жінки з давнього часу і до кінця XIX ст.. Вісник Одес. інту внутр. справ. 2010. № 2. С. 120–128.

20. Глиняний В. П. Правове становище жінки України в кінці XIX ст. за звичаєм спадкування. Держава і право : зб. наук. пр 2010. Вип. 11 С. 75–79.

21. Гнатчук О. С. Українські жіночі організації на Буковині (80-ті роки XIX – 30- ті роки XX ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 Чернівці, 2011. 20 с.

22. Грабовська І. М. Проблеми і перспективи жінки в сучасній українській політиці. Сучасність. 2011. № 6. С. 54–59.

23. Гримич М. В. Звичаєво-правова традиційна культура українців XIX – на початку XX ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. істор. Наук : спец. 07.00.05. К., 2015. 30 с

24. Грицяк Н. Гендерна політика в Україні : історичні аспекти та сучасні проблеми формування і реалізації (соціально-правовий статус жінки в українській історії). Вісник Української акад. держ. управління при Президентові України. 2011. № 1. С. 297–307.

25. Гурак І.Ф. Українське студентство у суспільно-політичному житті Східної Галичини (60-ті роки XIX – початок XX ст.): автореф. дис. ... канд. іст. наук. Івано-Франківськ., 2005. 20 с.

26. Дашковська О. Р. Правове становище жінки в аспекті гендерної рівності : загальнотеоретичний аналіз : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук : спец. 12.00.01 Х., 2018. 35 с.

27. Дядюк М. Змагання за представницьку рівність: політична діяльність жінок у міжвоєнній Галичині. Українські жінки у горнилі модернізації (Під заг. Ред. О. Кісь). Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2017. С. 176-203

28. Дядюк М. Український жіночий рух у міжвоєнній Галичині: між гендерною ідентичністю та національною заангажованістю. Львів: «Астролябія», 2011. 368 с.

29. Еволюція правового становища жінок : історія і сучасність : [зб. наук. ст.] / Акад. прав. наук України ; [упоряд. О. М. Руднева , О. Р. Дашковська ; наук. ред. А. П. Гетьман]. Х. : Право, 2020. 195 с.

30. Історія держави і права України: [підручн. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.] : в 2 т. / В. Д. Гончаренко, А. Й. Рогожин, О. Д. Святоцький та ін. ; ред. : В. Я. Тацій та ін. К. : Ін Юре, 2013. Т. 1. 653 с.

31. Кисілевська О. Як заохотити жінок до організації. Жіноча доля. 13 квітня 1930. С. 3.

32. Козуля О. Я. Жінки в історії України К. : Укр. центр духов. культури, 2013. 255 с

33. Левченко К. Б. Механізми контролю за дотриманням прав жінок та досвід їх застосування на міжнародному та національному рівні. Дотримання прав жінок та завдання правоохоронних органів України : зб. наук. пр. Х., 2019. С. 10–27.

34. Левченко К. Б. Національний механізм формування та впровадження гендерної політики в Україні : іст.-прав. огляд. Х. : НУВС, 2013. 43 с.

35. Левченко К. Б. Права жінок : зміст, стан та перспективи розвитку Х. : НУВС, 2011. 347 с

36. Левчук І. Промоутерки змін: діяльність жіночих організацій у Польщі міжвоєнного періоду. Рівне: Волинські обереги, 2018. 248 с.
37. Лейбенгруб П.С. Дидактика уроку історії в середній школі К.: Рад. шк., 2008. С. 68.
38. Лукашів В.Я. Діяльність товариства ім. М. Качковського в Східній Галичині (друга половина XIX – початок XX ст.: автореф. дис. ... канд. іст. наук. Тернопіль, 2014. 21 с.
39. Маланчук-Рибак О.. Жіночий рух на Західноукраїнських землях (кінець XIX – 30-і роки XX століття). Жіночі студії в Україні. Жінка в історії та сьогодні: колективна монографія. За загред. Людмили Смоляр. Одеса: Астропринт, 2009. С. 129.
40. Маланчук-Рибак О. Ідеологія та суспільна практика жіночого руху на західноукраїнських землях XIX-першої третини XX ст.: типологія та європейський культурно-історичний контекст. Чернівці: «Книги-XXI», 2016. 500 с.
41. Макарчук-Рибак О. Початкова шкільна освіта на західноукраїнських землях у другій половині XIX – на початку XX ст. та пробудження національної свідомості українців. Науковий вісник Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки. Серія: історичні науки, Вип. 2. Луцьк, 2013. С.38-42
42. Мархель Л. Діяльність Мілени Рудницької в культурно-освітньому полі Західної України (20-30 рр. XX ст). Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 6: Історичні науки. Вип. 12. 2014. С.168-178
43. Мілена Рудницька: статті, листи, документи: Збірник документів і матеріалів про життя, суспільно-політичну діяльність і публіцистичну творчість Мілени Рудницької. Львів, 2018. 844 с.
44. Нагачевська З.І. Педагогічна думка і просвітництво у жіночому русі Західної України (друга половина XIX ст. – 1939 р.). Івано-Франківськ: Підприємець. 2007. 764 с

45. Онищук В.А. Типы, структура и методика урока в школе. К.: Рад. шк., 2006. 184 с.
46. Онищук В.А. Урок в современной школе М.: Просвещение, 2006. 158 с.
47. Павлюх М. Зародження польської жіночої преси у Львові та Галичині: політичні економічні суспільні умови та історіографічні особливості польського пресознавства (1840–1939). Вісник Львівського університету. Серія журналістика. 2011. Вип. 34. С. 168–180.
48. Пахолків Святослав. Українська інтелігенція у Габсбурзькій Галичині: освічена верства й емансипація нації. Львів: ЛА «Піраміда», 2014. 612 с.
49. Педагогічно-просвітницька діяльність громадських організацій України (друга половина XIX – початок XX ст.): монографія авт. кол.: І.В. Албул та ін. Умань: ФОП Жовтий, 2015. 417 с.
50. Передерій В.А. Жіноча доля на тлі доби (Літопис жіночого руху у світлі українських видань). К.: Дослідницький цент історії укр. преси, 2009. 120 с.
51. Пилипів І.В. Греко-католицька церква в суспільно-політичному житті Східної Галичини (1918-1939 рр.): монографія. Тернопіль: Економічна думка ТНЕУ, 2011. 427 с.
52. Підопригора О. А. Емансипація. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. К. : Укр. енцикл., 2009. Т. 2. С. 356
53. Політологія: підручник / за заг. ред. І.С. Дзюбка, К.М. Левкіського. К.: Вища школа, 2008. 304 с.
54. Пометун О. Методика навчання історії в школі. К.: Генеза, 2015. С. 207–231.
55. Пометун О. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: наук.-метод. посіб. К.: Освіта, 2013. С. 90.

56. Пушкарьова Н. Від «жіночих студій» до «гендерних досліджень», від історичної фемінології до гендерної історії. Гендерний підхід: історія, культура, суспільство. 2013. С. 15-45

57. Рівність жінок і чоловіків в Україні : правові аспекти : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., (Україна, Київ, 20-21 листоп. 2017 р.) / [упоряд. С. Дробишева ; ред. О. Кузьміна]. –К. : [ПРООН], 2017. 231 с.

58. Рівність : проблеми гендерної дискримінації : матеріали Всеукр. Семінару. Механізм забезпечення рівноправності жінок та чоловіків в Україні. К., 2008. 108 с.

59. Ріккарді Г.Б. Політика урядів Австро-Угорщини щодо вищих навчальних закладів Східної Галичини: національний аспект (1867–1914 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук. Львів, 2016. 16 с

60. Савчук Б. Просвітницька та соціально-економічна діяльність українських громадських товариств у Галичині (остання третина XIX ст. – кінець 30-х років XX ст.). Івано-Франківськ, «Плай», 2019. 133 с.

61. Стахневич А. І. Участь жінок у розбудові громадянського суспільства в Україні (XX ст.) : історичний аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук. : спец. 07.00.01 Луганськ, 2009. 20 с

62. Стребкова Ю. В. Про формування гендерного паритету. Проблеми гендерної рівності в роботі установ, організацій та підприємств водного транспорту України: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 9–11 жовтня 2013 р.), 2013. С. 32–36.

63. Ступарик Богдан. Ідея національної школи та національного виховання в педагогічній думці Галичини (1772-1939 рр.). Коломия: Вік, 2005. 173 с

64. Функції і структура методів навчання: В.О. Оніщук, Л.П. Тимчишин та ін. за ред. В.О. Оніщука. К., 2009. С. 13

65. Ханас З.Б. Нариси з історії жіночого руху Стрийщини. Стрий: «Видавничий дім «Укрпол», 2017. 359 с.

66. Шологон Л.І. Українські педагогічні товариства Галичини та Буковини 80-х рр. XIX – початку XX ст.: автореф. дис. ... канд. іст. наук. Чернівці, 2013. 20 с.
67. Юрків Ю. Мілена Рудницька в українському жіночому русі Східної Галичини (20 – 30-ті рр. XX ст.). Наукові записки. Українська історична біографістика: забуте і невідоме., 2008. Вип. 2. С. 89-96
68. Юрків Ю.В. Українські жіночі організації у національно-політичному житті Східної Галичини (1917-1939): автореф. дис. ... канд. іст. наук. Чернівці, 2009. 21 с.
69. Янович. К. Дещо про Католицьку Акцію Української Жіночої Молоді (КАУЖМ). Католицька Акція. -1934. Ч. 1. С. 10-12
70. Gender election observation mission (GEOM). URL: [http://www.genderconcerns.org/pdfs/Final%20Report%20GEOM%20The%20Netherlands%202021%20\(2\).pdf](http://www.genderconcerns.org/pdfs/Final%20Report%20GEOM%20The%20Netherlands%202021%20(2).pdf).
71. “Gender Equality Index”. EIGE Europa. URL: <https://eige.europa.eu/gender-equality-index/2020/NL>.
72. Heywood A. Ideologie polityczne. Wprowadzenie / Tłum. M. Habura, N. Orłowska, D. Stasiak. Warszawa: Wydawnictwo naukowe IPN, 2007. 371 s.
73. Historia walki o prawa wyborcze kobiet w Polsce. Jak Polki uzyskały możliwość głosowania? URL: <https://historia.org.pl/2020/11/28/prawa-wyborcze-kobiet-w-polsce-jak-polki-uzyskaly-mozliwosc-glosowania/>.
74. Humm M. Słownik teorii feminizmu. Z języka angielskiego przełożyli: Bożena Umińska i Jarosław Mikos / M. Humm. Warszawa: Semper, 1993.
75. Irigaray L. Le Temps de la différence. Paris, 1989. P. 56.
76. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz.U. 1997, nr 78, poz. 483 ze zm.
77. Kopaliński W. Encyklopedia «drugiej płci». Wszystko o kobietach / W. Kopaliński. Warszawa: Oficyna wydawnicza RYTM, 2006. 687 s.

78. Kovryzhenko Denys. Regulation of Political Parties in Ukraine: current state and directions of reforms. Published by Agency for Legislative Initiatives, and OSCE/ ODIHR. Kyiv, 2010, P. 81.